

**JAMES GRAHAM BALLARD'IN
GÖKDELEN ADLI ESERİNİN DİSTOPYA
IŞIĞINDA İNCELENMESİ**

Burcu COŞKUNER

**Yüksek Lisans Tezi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak UYSAL
2019**

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Burcu COŞKUNER

JAMES GRAHAM BALLARD'IN *GÖKDELEN* ADLI ESERİNİN
DİSTOPYA IŞIĞINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak UYSAL

ERZURUM – 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “JAMES GRAHAM BALLARD’IN GÖKDELEN ADLI ESERİNİN DİSTOPYA IŞIĞINDA İNCELENMESİ” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

06.12.2019

Burcu COŞKUNER

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak UYSAL danışmanlığında, Burcu COŞKUNER tarafından hazırlanan bu çalışma 06 / 12 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak UYSAL

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Turan Özgür GÜNGÖR

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**DİSTOPYA EDEBİYATI**

1.1. DİSTOPYA EDEBİYATININ ÜTOPYADAN BAŞLAYAN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
1.1.1. Distopyanın Tarihsel Gelişimi	7
1.1.1.1. Ütopya Edebiyatı	22
1.1.1.2. Distopya Edebiyatı ve Türleri.....	25

İKİNCİ BÖLÜM**JAMES GRAHAM BALLARD VE *GÖKDELEN***

2.1. J. G. BALLARD'IN HAYATI VE DİSTOPYA	38
2.2. <i>GÖKDELEN</i> ROMANININ DİSTOPYA IŞIĞINDA İNCELENMESİ	39
2.2.1. <i>Gökdelen</i> 'de Mekân: Hapishane, Hayvanat Bahçesi	41
2.2.2. <i>Gökdelen</i> 'de Katlar Arası Çatışma.....	46
2.2.3. Teknolojik Bir Ürün Olarak <i>Gökdelen</i>	52
2.2.4. Baskıcı Güç: Anthony Royal.....	55
2.2.5. Romanın Distopik Karakteri: Dr. Robert Laing.....	60
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ	69

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JAMES GRAHAM BALLARD'IN *GÖKDELEN* ADLI ESERİNİN DİSTOPYA İŞİĞİNDE İNCELENMESİ

Burecu COŞKUNER

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak UYSAL

2019, 69 Sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak UYSAL (Danışman)

Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

Dr. Öğr. Üyesi Turan Özgür GÜNGÖR

Bu çalışmanın amacı İngiliz yazar James Graham Ballard'ın modern romanı *Gökdelen*'i distopya edebiyatının özellikleri bakımından incelemektir. Çalışmada, distopyanın ortaya çıkışına temel hazırlayan ütopya edebiyatına, distopyayı tanımlama ve doğasını daha iyi anlamaya olanak vermesi bakımından iki tür arasındaki farklılıklara odaklanılarak yer verilmiştir. Tezin ilk bölümünde distopyanın tarihsel gelişimine yer verilmiş, distopya edebiyatının özellikleri ve türleri teorik açıdan ele alınmıştır. İkinci bölüm yazarın distopya türüne duyduğu kişisel yakınlığın anlatımı ile başlar. *Gökdelen* adlı romanda distopya, özellikle tematik olarak incelenmiştir. Distopya kavramı, *Gökdelen*'nin baskıcı yönetimi ve başvurduğu yöntemler, katlar arası çatışma, teknolojinin bir silah olarak kullanılması, mekân, yabancılaşma ve distopik karakter üzerinde durularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Ütopya, Ballard, *Gökdelen*

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**ANALYSING JAMES GRAHAM BALLARD'S *HIGH-RISE* IN THE LIGHT OF
DISTOPIA**

Burcu COŞKUNER

Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet Başak UYSAL

2019, page: 69

**Jury: Assist. Prof. Dr. Mehmet Başak UYSAL (Advisor)
Asoc. Prof. Kubilay GEÇİKLİ
Assist. Prof. Dr. Turan Özgür GÜNGÖR**

The aim of this study is to examine English writer James Graham Ballard's modern novel *High-Rise* in terms of the features of dystopian literature. In this study, utopian literature that provides the basis for the emergence of dystopia is given focusing on the differences between the two genres in terms of providing the definition of dystopia and a better understanding of its nature. In the first part of the thesis, the historical development of dystopia is given and the features, types of dystopian literature are discussed from the theoretical point of view. Second part begins with the expression of the author's personal affinity to dystopia. In the novel *High-Rise*, dystopia is examined thematically. The concept of dystopia is examined through focusing on the oppressive power in *High-Rise* and the methods used by it, conflict between floors, using technology as a weapon, space, defamiliarization and dystopian character are examined.

Keywords: Dystopia, Utopia, Ballard, *High-Rise*

ÖNSÖZ

Edebiyat tarihinde her zaman ilgi ve merak uyandıran distopya alanında çalışma fırsatı bulmak benim açımdan büyük bir ayrıcalıktır. 20. yüzyılda iz bırakmış bir edebiyatçı olan J. G. Ballard'ın bir yönüne ışık tutmaya çalıştığımız bu eserin, literatüre katkı sağlamasını umut etmekteyiz.

Bu vesileyle çalışma konumu seçerken bana yol gösteren, ne zaman bir hususta yardım istesem sabırla bana yardımcı olan, çok değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başak Uysal'a sonsuz şükran ve minnetlerimi sunmak isterim. Her zaman arkamda olan ve desteklerini esirgemeyen başta bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Mukkadder ERKAN olmak üzere Atatürk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki tüm değerli hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Bu süreç boyunca beni hep destekleyen sevgili aileme, arkadaşlarıma ve bu çalışmanın her saniyesinde yanımda bulunan değerli eşim BURAK COŞKUNER'e ve biricik oğlum Emir'e şükranlarımı sunarım.

Erzurum – 2019

Burcu COŞKUNER

GİRİŞ

Distopya, edebi bir tür olarak yirminci yüzyılın başlarında İngiliz edebiyatında ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren distopya, yazarların ve okuyucunun yaşadığı toplumdan daha kötü durumda olan kurgusal toplumlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Distopya edebiyatı, aç gözlülük, ölüm ve yıkımın kol gezdiği toplumlarda, Tom Moylan'ın belirttiği üzere, E. M. Forster, Katherine Burdekin, Yevgeny Zamyatin, George Orwell, Aldoux Huxley, Ray Bradbury, Margeret Atwood gibi yazarların ellerinde şekillenmiştir.¹ Distopik anlatım, felakete uğramış toplumların içinde yaşadığı atmosfere odaklanmıştır. Bu gelenekte hikâye, sisteme yabancılaşmış başkahramanın etrafında gelişir. Karakter, toplumsal sistemin işleyişi ile bireysel deneyim arasındaki ilişkinin izini sürerek büyük resme ulaşır. Distopyalarda başkarakter, toplumun yozlaşmış kurallarına karşı çıkan, kendisi gibi toplumsal düzene uyum sağlayamayan kişilere rastlar. Bu sayede karakterler, yalnızca baskıcı otorite güçlerinin denetimindeki toplumsal sistemin gerçek yüzünü görmekle kalmaz; aynı zamanda sisteme karşı bir birliktelik meydana getirirler. Otoriteye karşı başlattıkları savaşın başarılı olması durumunda ise, hegemonyanın alanı dâhilinde bağımsız bir bölgede yaşam sürerler. Sisteme karşı yürütülen ayaklanmanın başarısız olması durumunda dahi, bu başkaldırış hafızalarda yer edinecektir.

Eğer bir distopya eserinin sonu küçük de olsa umut içeriyorsa, bu durum distopyayı onun karşıtı olarak nitelendirilen ve içinde çokça umut barındıran ütopya yaklaşır.² Ütopya daha müreffeh bir toplumu hayal eden mutlu insanları anlatırken, distopya gelecekte konumlanmış korkutucu bir çevreyi resmetmektedir. Bu yer, kimsenin içinde yaşamak istemeyeceği bir kâbus gibidir. Ancak her ne kadar okuyucuya umutsuzluk ve keder yüklese de distopyanın amacı didaktiktir. Distopyalar ahlaki açıdan toplumsal sorumluluk taşıyan yazınlardır. Distopya metinlerinde betimlenen kurgusal toplumlar, okuyucuya uyarı niteliğindedir. Distopya yazarı, insanoğlunun

¹ Tom Moylan, *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*, Westview, Colorado 2000, xi.

² Moylan, xii.

toplumsal ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirmezse karşılaşılabileceği felaketleri öngörmektedir.³

Fatıma Vierra “Bireyin içinde yaşadığı topluma karşı duyduğu memnuniyetsizliğin sebep olduğu daha iyi bir yerde yaşama isteği, edebi bir tür olarak ütopyanın kökenlerini oluşturur. Ütopyanın barındırdığı en güçlü duygu umuttur”⁴ der. Bu bağlamda ütopya anlatıcısı daha iyi bir toplumda yaşama umuduyla yaşadığı toplumdan uzak bir mekâna doğru yola çıkar. Yolcuğun sonunda karşılaştığı yeni toplum bir rehber tarafından anlatıcıya tanıtılır. Toplumun ekonomik ve sosyal yapılanması hakkında bilgi edinen ütopya anlatıcısı, ülkesine dönünce yeni toplumsal sistemi daha iyi bir topluma evrilme arzusuyla insanlarla paylaşır.⁵

Tarihsel süreçte ütopyanın öğretici özelliği, yerini toplumun eleştirildiği hicvi ütopyalara (taşlama) bırakmıştır. Vierra, yeni toplumun toplumsal yapılanmasının önemsenmeyip daha çok anlatıcının maceralarına odaklanılan hicvi ütopyaları şu şekilde örneklendirmiştir:

*Mesela Jonathan Swift'in “Gulliver'in Gezileri” (1726) adlı eserinin başkahramanı bu duruma örnektir; okurun dikkati aslında Gulliver'in ziyaret ettiği saçma diyarlarda hayatta kalabilmek için yaptığı sözümona parlak -ama gerçekte son derece dar kafalı planlara yöneltilir. Bunun neticesinde, son kertede değer verilen dünya gerçek dünyadır; dolayısıyla ütopyanın tipik özelliği olan olumlu dinamik kaybolur.*⁶

Ütopyanın hicvi ütopyaadan sonra geçirdiği dönüşüm, anti-ütopyadır. Ütopyaayla benzer anlatım biçimi ve tekniklerini içeren anti-ütopyalar ütopyaadan tamamen farklı, eleştirel bir bakış açısına sahiptir. Bu türün amacı ütopyaadaki hayal kurmanın gerçekte bağdaşmadığını ve bu tutarsızlığın toplumu felakete sürükleyeceğini ortaya koymaktır. Ütopyacılı düşünce sistemi bu noktadan sonra gelecekle ilgilenmeye başlar.

Distopya, arzu edilen toplumsal hedeflere ulaşamayıp toplumu felakete sürükleyen ütopya düşüncesinden doğmuş yeni bir türdür. Bir diğer deyişle başarısız

³ Sezer Sabriye İkiz, *Cehennem Haritaları: Çağdaş İngiliz Edebiyatında Distopik Roman*, Kriter, İstanbul 2016, 10-11.

⁴ Fatıma Vierra, “Ütopya Kavramı”, *Ütopya Edebiyatı*, (2010), (Çev.: Zeynep Demirsü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 8.

⁵ Vierra, 9.

⁶ Vierra, 21.

olmuş bir ütopyadır. Hicvi ütopya ve anti-ütopyanın dönüştüğü son tür olan distopya, ütopyanın umut ettiği mükemmelliğe ulaşma düşüncesini reddeder. Distopya okuyucusuna verilmeye çalışılan mesaj, insanlığın yaratılıştan itibaren kusurlarının olduğu ve olmaya devam edeceğidir. Bu sebeple distopya, bireysellikten çok toplumsal gelişmeye odaklanmak gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanında bahsedilen gelecek, gerçeklikten ziyade koşulları bakımından kaçınılması gereken bir olasılık olarak ele alınmalıdır.⁷

Distopyanın okurda umutsuzluğa sebep olmasının nedeni gelecekte sunulan yaşantının okuyucu tarafından bir tehdit olarak algılanmasıdır. Eğer bir distopya eseri sonunda umut barındırıyorsa eleştirel distopya olarak tanımlanmaktadır. Vierra distopyaların ana görevini şu şekilde açıklar:

Distopyaların gerçek görevi, insanın şunun ayırdına varmasını sağlamaktır: İnsanın ideal toplumu kurması olanaksızdır, bu yüzden insan daha iyi bir toplumun inşasına gönülden bağlı olmalıdır. Özellikle son otuz yılda yayımlanan distopyalar insanlığın kaçması için hala bir şans olduğunu okurlarına net bir biçimde göstermeye çalışıyor ve anlatının en sonunda çoğunlukla bir umut parıltısı sunuyorlar.⁸

Distopya yerine karşıütopya kelimesini kullanmayı tercih eden Krishan Kumar ise, boşa giden ütopyacı umutların tersini resmeden distopyadan şu şekilde bahsetmektedir:

Karşıütopyacılar çağdaş kötü durum için suçlanması gerekenin ütopyacı girişimin kendisi olduğunu çıkardılar. Batıda More'un zamanından beri gerçekleşen gelişmelerin tümü, ütopyacı ilkelerin hâkimiyetini temsil ettikleri ölçüde, bir felaket olarak yeniden yorumlandı ve anlatıldı. Bilim ve demokrasi kuşkusuz soylu ideallerdi, kendi içlerinde iyiydiler, fakat onları toplum içerisinde kurumsallaştırma girişimi ütopyacı umutların tam tersini yaratmıştı. Karşıütopya bu boşa çıkarılmış umutların, ütopyacı beklentilerin tam karşısının resmiydi.⁹

Distopya eserlerinin genel tonu olan umutsuzluk, tarihsel açıdan bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika'nın kullandığı atom bombasının masum insanların

⁷ Vierra, 23.

⁸ Vierra, 23

⁹ Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, (Çev.: Ali Galip), Kalkedon, İstanbul 2006, 189.

ölümüne sebep olmasının ardından büyük artış göstermiştir. İnsanlığa dair inancın yitirildiği bu olaydan sonra distopya türünde pek çok roman yazılmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin totaliter iktidar güçleri tarafından bir baskı aracı olarak kullanılması, distopyanın önemli özelliklerinden biridir ve bu tür distopyalar, teknolojik distopya olarak sınıflandırılabilir. İkinci distopya türü politik distopyalardır. Distopyayla en çok ilişkilendirilen baskı, toplumsal kutuplaşmalar, sınıflar arası çatışma politik distopyaların işlediği konulardır. Üçüncü tür ise çevresel distopyadır. Bu tür, aşırı nüfusun getirdiği kıtlık, su kaynaklarının tükenmesi, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi gibi insanoğlunun doğaya verdiği tahribatın yine kendisine yönelerek insanlığın felaketine sebep oluşunu anlatmaktadır.¹⁰

Bu çalışmanın amacı, İngiliz roman yazarı J. G. Ballard'ın *Gökdelen* adlı eserinde bulunan teknolojik ve politik distopya özelliklerini incelemektir. Romana ismini veren kırk katlı bir gökdelenin içinde sosyal ve ekonomik durumları göz önüne alınarak binanın mimarı Anthony Royal tarafından düşük gelirli olanların en alt katlara, daha üst düzeydekilerin daha üste yerleştirildiği bu yeni toplumsal sistem zamanla katlar arası çatışmaya sebep olur. Yabancılaşma tekniği kullanılarak zamanın ünlü mimarı Le Corbusier'in beş gökdelenle oluşan gökyüzünde cennet projesinin eleştirisi yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, ütopya ve distopya edebiyatının tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Distopya edebiyatının özellikleri ve kullandığı yöntemlerden bahsedilmiştir. Distopyanın üç ana türü politik, teknolojik ve çevresel distopyalar örneklerle açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde *Gökdelen* romanının analizine yer verilmiştir. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı'nda ailesiyle birlikte bir toplama kampında tutulan Ballard'ın hayatından bahsedilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında, binanın mekânsal açıdan karakterlerde yarattığı hapisane hissi ve mimarın binayı tasarlarken yararlandığı hayvanat bahçesi projesinin taslakları, Foucault'nun baskıcı iktidarların halkı denetim altında tuttuğu yönetim sistemlerinin mimari boyutu olarak gösterdiği, Jeremy Bentham'ın Panopticon planına dayandırılarak incelenmiştir. Binanın mimarı otorite güç Anthony Royal'ın en üst katına yerleştiği, diğer apartman sakinlerini maddi

¹⁰ Gregory Claeys, *Dystopia: A Natural History*, Oxford University Press, Oxford 2017, 5.

imkânlarına göre, yukarı katlardan aşağıya doğru, yerleştirdiği sistem zaman içinde ortak kullanım alanları olan süpermarket, yüzme havuzu, asansör lobisi gibi alanlarda, üst katlarda oturanların daha çok kullanım hakkına sahip olduklarını düşündürür. *Gökdelen*, zaman içinde katlar arası savaşın yaşandığı bir mekâna dönüşür. Söz konusu kaos ve çatışma ortamı, teknolojinin Anthony Royal tarafından kötüye kullanılmasından kaynaklanmıştır. Bu özellik distopyanın oluşumunda önemli unsurlardan biridir. Romandaki distopik karakter Robert Laing'dir. Royal'ın kurduğu bu yeni toplumsal düzenin insanları kutuplaştırması ve sınıflara ayırması adaletsizliği beraberinde getirmiştir. Çatışma ortamı ortadan kalktığında Laing, aynı mekânın yaşanabilir alanlarında hayatını devam ettirir. Baskıcı sisteme karşı verilen savaşın sonunda Anthony Royal ölür.

Çalışmada, J. G. Ballard'ın romanı *Gökdelen*, distopyanın özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir. Teknolojinin otorite güçlerince fütursuzca kullanılması, *Gökdelen*'i dev bir makineye dönüştürüp içinde yaşayan insanları felakete sürüklemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİSTOPYA EDEBİYATI

1.1. DİSTOPYA EDEBİYATININ ÜTOPYADAN BAŞLAYAN TARİHSEL GELİŞİMİ

Distopya edebiyatının kökleri, eleştirel ütopyalara dayanır. Özellikle tarihi açıdan eşitlikçi ve özgürlükçü bir yönetim biçimi yaratmayı amaçlayan sosyalist düşüncenin uygulama aşamasında başarısızlığa uğraması, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin yönetim biçimini hayal edilenden çok farklı, baskıcı iktidara dönüştürmüştür. Gücü elinde bulunduran iktidar sınıfı, sözde eşitlik getirmek için yönetime gelmişken, bu durumu kendi çıkarları için kullanmaya başlamışlardır. Distopya edebiyatı bu bakımdan gerçekleştirilememiş ya da kötüye kullanılmış ütopyanın bir sonucu niteliğindedir. Thomas More'un *Ütopya* (1516) isimli eserinde ideal topluma ulaşma arzusu Platon'un *Devlet*'inin izlerini taşımaktadır. Plato'nun bir şehirdeki en iyi yaşam sistemini anlattığı antik kitabından farklı olarak More'un *Ütopya*'sı yaşanan zamana göre var olan sorunların çözümüne yönelik alternatif bir dünya yaratma amacından ötürü sürekli yenilenen bir yapıya sahiptir.¹¹ Çünkü her dönemin toplumunda ekonomik ve kültürel sorunlarına çözüm üreten farklı bir ütopyası vardır.

Çağdaş ütopya edebiyatı Rönesans ve Reform hareketleri ile gelişmeye başlamıştır. Aydınlanma ve beraberinde bilime verilen önemin artmasıyla, More' un *Ütopya*'sı başka dillere çevrildikten sonra dönemin en önemli üç ütopyasına Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Andreae'nın *Christianapoli*'si ve Bacon'un *Yeni Atlantis*'ine esin kaynağı olmuştur.¹² Samuel Butler'ın *Erewhon*'u ve Edward Bellamy'nin *Looking Backward*'ı, en önemli ütopya eserlerindedir. William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler*'i Thomas More'un ütopya tarzının son büyük örneğidir.¹³

Gregory Claeys'e göre, ütopyanın dünya üzerindeki cennet görüşünün, distopyanın cehennem öngörüsüne dönüşümü şu şekilde gerçekleşmiştir:

¹¹ Vierra, 7-8.

¹² Kumar, 45.

¹³ İkiz, 16-18.

Birçok anlatıda Viktorya döneminin umutlu ve bir düşü andıran iyimserlik halinden H. G. Wells'in kafa karışıklığı diye tabir ettiği bir döneme, oradan da kısa sürede Birinci Dünya Savaşı'nın grotesk katliamıyla güçlü bir şekilde sembolize edilen kâbus gibi bir yirminci yüz yıla geçeriz. Aklın ve bilimin ilerleyişine saygı duyan Aydınlanma iyimserliği, artık yerini insanlığın yeni yaratılmış tahripkâr kuvvetlerini dizginlemekte aciz olduğu duygusuna bırakmıştır. Bu doğrultuda ideal toplumlar da, o dönemden itibaren daha yaygın olarak ütopyalardan ziyade distopyalarda, olumsuz bir biçimde tasvir edilmiştir.¹⁴

1.1.1. Distopyanın Tarihsel Gelişimi

Kökleri sırasıyla hicvi ütopyalara ve on dokuzuncu yüzyıl anti-ütopyacı romanlarına dayanan distopya, yirminci yüzyılın başlarında edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarında yaşanan sömürü, baskı, savaş, kıtlık ve soykırım distopyanın zeminini oluşturmuştur. Moylan, totaliter devletlerin distopyanın gelişimini büyük ölçüde hızlandığını düşünmektedir. Ortaya çıkışından bu yana, bu olumsuz anlatı, tarihsel olayları kurgusal toplumlar aracılığıyla anlatmıştır. Distopya E. M. Forster, Aldous Huxley, Katherine Burdekin, Yevgeny Zamyatin, George Orwell, Margaret Atwood'un eserlerinde ağgözlülük, yıkım ve ölümlle beslenen toplumlarda anlatılmıştır. Yüzyılın ortalarındaki yazarlar, distopya konusunda ustalaşmış ve distopya çağdaş popüler kültür içinde önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁵

1960'larda ve 1970'lerde ütöpik yazımın tekrar öne çıkmıştır. Yazarlar tekrar ekonominin kapitalist yapılanması, siyasetteki muhafazakâr eğilimler ve kültürel değişimin getirdiği gerçekliğe değinen distöpik metinler üretmişlerdir. Bu durum 1980'lerde ve 1990'larda da egemen olmuştur. Moylan' a göre distopya, yazarın içinde bulunduğu tarihsel dönemin ekonomik, politik ve kültürel boyutlarını ön planda tutarak alternatif dünyaların yaratılmasını arzular. Distopya eleştirisi bu sebeple, yazarlarının ve okurlarının yaşadıkları sert gerçekliklerin asıl sebeplerini maskeleyen koşulların içinde ve hatta bazen ve ötesinde yollarını bulmalarını sağlayabilir.¹⁶

¹⁴ Gregory Claeys, "Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell", *Ütopya Edebiyatı*, (2010), (Çev.: Zeynep Demirsü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 155.

¹⁵ Moylan, s.xi.

¹⁶ Moylan, s.xii.

Distopya teriminin ve edebiyatının günümüze ulaşana kadar geçirdiği tarihsel süreçleri ve kökenini kavrayabilmek için öncelikle karşıt bir tepki olarak ortaya çıktığı ütopya kavramını incelemek gerekmektedir. Özgür, mutlu, kötülüklerden arınmış bir dünyada yaşamaya dair umutları yeşerten ütopyalardan sonra zamanla yaşanan sosyal, ekonomik ve bilimsel gelişmelerin insanlığın yararına olmaktan çok kötümser ve kaotik bir geleceğe hizmet etmesi, distopyayı sıkça başvurulan bir edebi tür olarak ön plana çıkarmıştır.

Kumar, ütopya kavramının Yunanca var olmayan yer anlamına gelen “outopia” ile iyi bir mekân anlamı taşıyan “eutopia” kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğini belirtmiştir.¹⁷ Ütopya mekânsal açıdan yoktur; ancak herkesin yaşamak isteyebileceği bir yerdir. Ütopya bir idealdir. Toplumsal yapıyı ve yaşanan yeri daha iyi hayal eden ütopya yazarı, gerçekte içinde yaşadığı toplumu gözlemleyip, farkına vardığı aksaklıkları, yanlışları değiştirdiği hayali bir dünya yaratır.

Ütopya, bir kavram ve yeni bir edebi tür olarak ilk kez 1516’da Thomas More tarafından aynı adlı kitabında örneklenmiştir. Vierra, More’un bulduğu bu yeni türün dönemin Avrupa’sında yükselmeye başlayan Rönesans ruhunu yansıtmakta olduğunu belirtmiştir. More’un ütopya düşüncesi medeniyetin doruğu olarak görülen Antik Çağın, Avrupalılar tarafından model alındığı bu dönemde, insanın yazgısını kabul etmek yerine, kendi geleceğini, mantığını kullanarak belirlemesini öngören Hümanizm akımının da bir sonucudur.¹⁸

Ütopyanın ortaya çıkmasına öncülük eden bir diğer gelişme de coğrafi keşiflerdir. Vierra’ya göre keşfedilen yerler ütopyanın oluşumunu şu şekilde etkilemiştir:

*Coğrafi ufukların emsalsiz genişlemesi, zihnin ufuklarının da bu denli genişlemesinde etki sahibiydi kuşkusuz. More, Utopia’sını yazarken Amerigo Vespucci’nin, Kristof Kolomb’un ve Angelo Poliziano’nun yeni dünyaların ve yeni halkların keşfini anlattığı mektuplardan esinlenmişti; ... Dahası More ötekiliğe ilişkin bu yeni beliren farkındalığı, başka mekânların, başka insanların ve farklı örgütlenme biçimlerinin icadını meşrulaştırmakta kullanıyordu.*¹⁹

¹⁷ Kumar, 46.

¹⁸ Vierra, 5.

¹⁹ Vierra, 5.

Kumar' a göre More' un *Ütopya*'sı yeni bir çağın üretimidir ve Rönesans ruhunu taşımaktadır. Yazar, son derece derin bir gerçeklik anlayışına sahip olan bu eserin içeriğinden şu şekilde bahsetmektedir:

Bu aynı canlı ve neşeli faydacı ruhun, Utopia'nın her yanında işbaşında olduğu görülür. Utopia'nın tüm elli dört şehri aynı plana göre inşa edilmiştir. Bütün özel evler tamı tamına aynıdır; kapılarda kilit yoktur ve "dileyen içeri girebilir, çünkü evlerin içinde özel ya da insanın kendisine ait bir şey yoktur." Ütopyalılar gelişen sahiplik duygularını engellemek için her on yılda bir kura ile evlerini değiştirirler... Büyük suçlar ölümle değil kölelikle cezalandırılır, "çünkü bunun saldırganlara, onları alelacele ölüme göndermekten ve ortadan kaldırmaktan daha az acı vermediğini, ama toplum için daha kazançlı olduğunu düşünürler."²⁰

Gregory Claeys ve Lyman Tower Sargent, Ütopyalıların adalet konusunda kendi vicdanlarına ve sözlerine güvendiklerini, mahkemede tek bir yargıcın davanın görülmesi ve karara bağlanması konusunda yeterli olacağını belirtirler. *Ütopya* 'da yargısal alanda yapılanma şu şekilde gerçekleşmiştir:

Aralarında avukatları yok, çünkü onları mesleği meseleleri gizlemek ve yasaları ezmek olan bir tür insan olarak görüyorlar. Bu nedenle, herkesin kendi davasını savunması ve hâkime güvenmesi gerektiğini, başka türlü bir durumun müşterinin bir danışmana güvenmesi olduğunu düşünüyorlar. Bu sayede hem birçok gecikmeyi engellediler hem de gerçeği daha kesin olarak anladılar.²¹

More, *Ütopya*'yı yazarken Platon'un *Devlet*'inden esinlenmiştir. Platon Atina'da doğmuş ve sürekli olarak karşıt toplum düzenlerinin birbiriyle mücadele halinde olduğu bir dönemde yaşamıştır. Sparta ile Atina arasındaki mücadele yirmi beş yıl sürmüştür, ancak Atina bu savaşı kaybetmiştir. Platon, bitmek bilmeyen bir savaş ortamının üzerine bir de Sokrates'in toplumun genel ahlak kurallarını eleştirmesi sebebiyle idam edilmesi sonucu çok büyük bir düş kırıklığı yaşamıştır. Bu iki olay *Devlet*'in anlayışının şekillenmesinde çok etkili olmuştur. Platon devlet yönetiminin filozoflarca felsefeye bağlı kalınarak yapılması gerektiğini belirtir. Birey ve toplum için en adil düzene bu şekilde ulaşmayı amaçlar. *Devlet*'te bahsedilen iyi toplum kendini savunma bakımından

²⁰ Kumar, 42.

²¹ Gregory Claeys and Lyman Tower Sargent, ed. *The Utopia Reader*, New York University, New York 1999, 93.

güçlü olmak adına iki sınıfa ayrılmalıdır. Savunmada görev alan koruyucu ve bekçiler yöneten sınıfı oluştururken halkın geri kalanı yönetilen sınıftır. Nail Bezel'in belirttiği gibi koruyucuların genel özellikleri ise şu şekildedir:

Koruyucular güçlü, çevik, atak ve filozof mizaçlı olacaklar. Öyle görülüyor ki ilk üç özellik koruyuculuk görevi için gerekli, filozof mizacı ise yöneticilik için. Çünkü gözlemlenebilir görüntüler dünyası ötesinde değişmezler, ilkeleri ancak filozof kavrayabilir, bir toplum da doğru olarak ancak bu ilkelere göre yönetilebilir... Koruyucuların özel malları olmayacak, altın ve gümüş kullanamayacaklar. Koruyucular arasında aile kurumu olmayacak, böylece sevgi ve bağlılıkları tüm topluma yönelecek. Askerce bir düzen içerisinde ortak bir yaşam sürdürecekler. Geçimleri toplumca saptanacak. Bu bir tür karın tokluğuna çalışmak olacak. Ancak amaç tüm topluluğun mutluluğu olduğu için koruyucular, durumlarının bilincinde olacaklar, yakınmayacaklar.²²

Bir edebiyat türü olarak ütopyanın tarihsel gelişimi ve yükselişi More'un eserinden sonra on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Batıdaki alışveriş ve ticaretin gelişimi ile bağlantılıdır. Dönemin halkında eşitlikçilik ile gelişen ve zincirlerinden kurtulan maddi büyüme duygusu ütopyanın yapı taşıdır. Kumar, Max Weber'in bilim ve teknoloji ile kapitalizm arasında kurduğu bağlantıların ütopyayı yükselten bir diğer durum olduğu düşüncesini aktarır. Ayrıca, Protestanlığı destekleyen görüşleriyle öne çıkan Weber, ütopyanın doğası gereği ilk günahı reddeden ve insanın ancak doğal güçleriyle ahlaki yükseklığe ulaşabileceğini söyleyen bu edebiyat türüyle paralel bir duruş sergilediğini belirtir.²³

Batıdaki ticaret ve alışverişin genişlemesi konusunda, Francis Bacon matbaa, pusula ve barutun icadının önemli bir yeri olduğunu düşünmüştür. Galileo'nun teleskobu icat etmesiyle gün yüzüne çıkan yeni evren olgusundan etkilenmiştir. Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb'un yeni ufuklar açmasından esinlenmiştir. Yeni bir buluş yapmamış olmakla birlikte Bacon bilimsel yöntemi kullanarak ve dinsel inanışlara da bağlı kalarak insanlığın cennetten kovulmakla kaybettiği ideal ortama tekrar kavuşulabileceğini düşünmüştür.²⁴

²² Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, Güldikeni, Ankara 2000, 17.

²³ Kumar, 53.

²⁴ Bezel, 89.

Yeni Atlantis bir ütopya örneği olarak, Bacon'un yazınsal hayatının temsili niteliğindedir. Bu eserde bilimin hemen her türüyle ilgili derinlemesine araştırma yapmayı hedefleyen bir bilim kurumu tasarlanmıştır. Eserin yayımlanmasından yirmi yıl sonra İngiltere'de Londra Kraliyet Derneği'nin temellerinin atılmış olması sebebiyle *Yeni Atlantis*'in bu kurumun oluşmasında örnek alındığı düşünülmektedir.²⁵

On yedinci yüzyılda ütopya eserleri veren Andrea, Campanella, Comenius ve Bacon'dan sonra on sekizinci yüzyılda İngiliz ütopyası düşüş yaşamıştır. Bu dönemde, özellikle 1688 yılının Şanlı Devrim'i sonrası, ütopya türü toplumun üst kesimine hitap etmiştir. Kumar'a göre geleneksel ütopya ile iç içe olan taşlama burada ortaya çıkmıştır. On sekizinci yüzyılın en önemli eseri, burjuvaziye eleştirme amacı taşıyan Jonathan Swift'in *Gulliver'in Seyahatleri*' dir.

1789 Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi geleneksel ütopyanın mutlu idealini yok etmiştir. İşçi sınıfının boş vakti daha fazla gelire tercih etmesi üzerine Piskopos Berkeley'nin "*istekler yaratmanın bir topluluk için endüstri üretmenin en akla yatkın yolu olup olmadığı ...*"²⁶ sorusunu ortaya atmasının ardından Adam Smith, yükselen ücretin fabrika işçilerine refah ve bolluk getireceği ve böylece gücünü en üst derecede ortaya koyacağı fikrini sunmuştur. Böylelikle Sanayi Devrimi büyük hayaller kurmaya sebebiyet vermiştir. Çağdaş ütopya bu sayede insan gücü ile makine yapımı, bolluk, gelişme fikirleri aynı potada eritilmiştir. Bunun yanında modern ütopya bilimsel ve teknolojik öğeler yerini almaya başlamıştır.²⁷

Fransız İhtilali rasyonel düşünceyi ön plana çıkarırken, Sanayi Devrimiyle insan, önceki ütopyalardan çok farklı tamamen bağımsız, değişken ve sürekli gelişen bir süreç içinde görülmeye başlamıştır. Değişen insan doğasını ütopyanın var olan sınırları içinde ele almak güçleşmiştir. Modern ütopya sonraki adımda, ütopya türeyen distopya edebi tür olarak ortaya çıkacaktır. Kumar bu değişimi şu sözlerle anlatır:

Ancak "arzunun dinamizmi" ütopya için yeni sorunlar yaratırken, aynı zamanda önceki ütopyacılara için tasarlanamaz olan yeni perspektifler ve yeni olanakların önünü açtı. Belli bazı doğal ve aşağı yukarı değişmeyen ihtiyaçları ile birlikte, bütün temel bir insan doğası fikri terkedilmek

²⁵ Bezel, 89.

²⁶ Kumar, 85.

²⁷ Kumar, 85.

zorundaydı. İnsanın özü artık olarak -Endüstri Devrimi'nin serbest bıraktığı Prometheus kadar bağımsız olarak- tam da sınırsızlığı ile, bağlı olmayışı ile tanımlanıyordu. İnsan doğası artık, insan toplumunun kendisi kadar çok yönlü ve değişken, sabit ve sürekli bir şekillenme ve büyüme süreci içinde görülmüyordu.²⁸

Vierra'ya göre on sekizinci yüzyıl düşünürlerinin kuşkuculuğu, hicvi ütopyalardan sonra ütopyanın dönüştüğü tür olan anti-ütopyanın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Ütopya bir edebi tür olarak var olmasaydı anti-ütopyadan bahsedilemezdi. Bu yeni tür, ütopyayla aynı teknik ve söyleme sahipken ondan tam ters bir yönde ilerler. Ütopya umut demekse, hicvi ütopya güvenmemek, anti-ütopya ise tamamen inanmamakla ilgilidir. On sekizinci yüzyıl anti-ütopyaları aslında ütopyayı alaya almaktadır. Anti-ütopyaların amacı, gereksizce hayal kurduran ütopyanın insanları felakete sürükleyebileceğine dikkat çekmektir.²⁹

Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi'nin eşitlik ve demokrasiyi her insanın doğal hakkı olarak yüceltmesi ütopyanın ideallerinin hayata geçirilebileceğine inancı arttırmıştır. Kenneth M. Roemer'e göre, toplumsal gelişme algısına Sanayi Devrimi zenginlik katmıştır, ancak beraberinde büyük bir yoksulluk getirmiştir. Karl Marx ve Friedrich Engels'in yayınladıkları *Komünist Manifesto* ışığında kentli yoksulların yaşadığı sefalet, kurgu ve kurgu dışı eserlerde işlenmiştir. Marx ve Engels toplumsal düzenin, insan doğasındaki iyiyi ve güzeli baskı altına aldığını düşünürler. Ayrıca komünist sistemin hedeflerinden biri sınıfsız bir toplumda devletin ortadan kalkmasıdır. Bu bağlamda savundukları felsefe ütopya ile benzer motivasyonlar taşımaktadır.³⁰

Bu dönemde yazılan ütopyalara örnek olarak Edward Bellamy'nin *Looking Backward*'ı ve William Morris'in *News from Nowhere*'i gösterilebilir. Thomas More'un klasik ütopyasına benzer son büyük eser William Morris'in 1890'da yazdığı *Hiçbir Yerden Haberler*'dir.³¹ Kenneth, Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler* adlı ütopyasını şu şekilde ele alır:

²⁸ Kumar, 86.

²⁹ Vierra, 21.

³⁰ Kenneth M. Roemer, "Dönüştürülmüş Cennet: On Dokuzuncu Yüzyıl Ütopyaları ve Çeşitleri", *Ütopya Edebiyatı*, (2010), (Çev. Zeynep Demirsü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 117, 123.

³¹ İkiz, 16-18.

Morris'in ütopyasının barışçıl evrime duyulan inancı sorguladığı açıktır. Gelişip serpilen papazlık bölgeleri ve köyler ise büyük örgütlenmelerle duyulan inanca meydan okumaktadır. Sanayi devriminin ideolojik tanrısı olan ilerleme, tahtından edilmiştir... En temel düzlemde, Morris'in ütopyası insanın güdülenimi ve özellikle de çalışma isteği hakkında birtakım sorular ortaya koyuyordu... seri üretim kapitalizmin eşitsizlik ve çirkinliğinin devrimler tarafından alt edilmesinin ardından, insanların içinde muazzam bir güzellik arzusu yükselmişti.³²

Toplumsal çatışmadan, ekonomik belirsizlikten uzak bir dünyada mutlu bir yaşam sürme hayali insanoğlu var oldukça devam edecektir. Bu bağlamda ütopyaların yazımının da devam edeceği düşünülmektedir. Ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarında yazılan pek çok ütopya, cenneti değil, cehennemi tasvir etmiştir. İkiz'e göre, ütopya yazarları, modern yaşamın gelişmelerini insanlık açısından tehlikeli bulmaktaydılar, ancak bir yandan da hayallerinin gerçekleşeceğine olan inançları devam etmekteydi. Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyılda yazılan ütopyalar onun karşı formu olan distopyayı canlandırmıştır.³³

Michael D. Gordin, H. Tilley, G. Prakash'a göre ütopya ve distopya bünyelerinde birbirlerini barındırmaktadır. Distopyalar, ütopyaların tamamen tersi bir tür olarak anlaşılmalıdır. İnsanoğlu genel olarak distopyacı bir algıya sahiptir. Distopya da ütopya gibi toplumun tamamı ya da belli bir zümresi için istenilen bir düzen olarak planlanmıştır. Ancak hayata geçiriliş aşamasındaki bazı sorunlardan ötürü amacına ulaşamamıştır.³⁴

Ütopya genel olarak geleceğe yönelik bir algıyla ilgiliyken, distopyalar kasvetli ve umutsuz bir gerçeklikle ilişkilidir. Bu nedenle distopya şimdiki dünyada olan ve fark edilen, ancak düzeltilmeyen sorunların yol açacağı ürkütücü bir gelecek tasviridir. Yine de ütopya ve distopya, -rüya ve karabasan- arasındaki etkileşimde olduğu gibi birlikte anılırlar. İki kavram arasındaki fark ise sonuçlarının irdelenmesiyle mümkün olacaktır.

Distopya, adına karşın, ütopyanın doğrudan zıddı değildir. Ütopyanın gerçek zıddı ya bütünüyle plansız ya da özellikle korkunç ve berbat olmak

³² Roemer, 140.

³³ İkiz, 19.

³⁴ M.D. Gordin, H Tilley, G Prakash, "Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya", M.D. Gordin, H Tilley, G Prakash (Ed.), *Ütopya Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları*, (ss. 7-22), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017. 8.

üzere planlanmış bir toplum olmalı. Tipik kullanımıyla distopya bu ikisi de değildir; daha ziyade, yanlış yönde gitmiş bir ütopya veya toplumun belli bir kısmı için iş gören bir ütopyadır... Ütopya bizi geleceğe taşıyıp şimdiki itham ederken, distopya bizi karanlık ve bunaltıcı gerçekliğin tam ortasına bırakır, burada ve şimdiki semptomlarının ayırdına varıp tedavi etmezsek gelecek olan korkutucu bir geleceği önümüze koyar. Dolayısıyla, iki düşsellik –rüya ve karabasan- aralarındaki diyalektik gereği bir arada içerilmeyi ister...³⁵

Distopya ve ütopya arasındaki ilişki bir denklemi andırmaktadır. Şöyle ki, distopyanın zıddı ütopya olmaktadır, ütopyanın zıddı ise her durumda distopya olmamaktadır. Bunun nedeni ütopyalar, kusursuz ve yararlı bir sistem planını, kusursuz ve adaletsiz olan durumu ve kusursuz bir plansızlık halini barındırmaktadır. Bu noktada ütopyalar geçmiş-şimdi-gelecek arasındaki ilişkileri tekrar okuyarak değerlendirmeye sevk etmektedir. Ütopya ve distopyalar, toplum düzenini radikal ve sistemli bir şekilde değiştirmeyi amaçlarlar.³⁶

Aydınlanma çağının iyimserliği yerini insanoğlunun yıkıcı özelliğini dizginlemekten aciz olduğu bir döneme bırakmıştır. Böylece ideal toplumların yerini bu dönemle birlikte distopyacı tasvirler almıştır.

Her ikisi de düş olmasına rağmen ütopya ve distopya tıpkı rüya ve karabasan gibi olumlu ve olumsuz anlamlar taşımaktadır. “*Ütopyanın 20. yüzyıldaki kötü ikizi...*”³⁷ olarak tanımlanan distopya, İkinci Dünya Savaşı’nda Hiroşima’ya atılan atom bombasının yarattığı geleceğe dair umutsuzluğu tasvir etmek için yazarlar tarafından başvurulan bir türe dönüşmüştür. Gordin, Tilley ve Prakash’a göre insan eliyle, bilim aracılığıyla yaptırılan bu felaket distopya türünün gelişimini şu şekilde etkilemiştir:

İkinci Dünya Savaşı savaşçıların en barbarlarının yenilgisi ile sona erdi ama sona erme tarzı, atom bombası, yalnızca karşıütopyacı umutsuzluğa yakıt ikmal etti. Totaliter tiranlık ve dünya hâkimiyetine artık nükleer imha hayaleti eklenmişti. Savaş arası yıllarda, bir hesaba göre, İngiltere’de üç yüz kadar “gelecek hikâyesi” ortaya çıktı; “bunların çoğunun üzerinde insanoğlunun geleceğine dair kronik endişelerin damgası vardır”.³⁸

³⁵ Gordin, Tilley, Prakash, 8.

³⁶ Gordin, Tilley, Prakash, 8.

³⁷ Gordin, Tilley, Prakash, 7.

³⁸ Kumar, 593.

Kumar, distopya teriminin yerine karşıütopya'yı kullanmıştır:

“Karşıütopya”yı genel bir terim olarak, bazen “distopya” ya da -nadiren- “kakotopya” denilen şeyi içine alacak biçimde kullanıyorum. Görünüşe göre “Kakotopya”yı -kötü bir yer- Jeremy Bentham icat etmiştir ve sonradan ona John Stuart Mill’in bulduğu distopya katılmıştır.³⁹

Kumar’a göre distopyacılar akla, eşitliğe ve bilime inanmaktadırlar. Bununla birlikte ilerlemenin temellerini oluşturan bu fikirlerin kendisine değil uygulanış biçimine büyük tepki göstermişlerdir. Demokrasinin diktatörlüğü; bilimin ise cehaleti üretmesinden anlaşılacağı üzere her ütopyaçı girişim amacının tam olarak zıddı ile sonuçlanmıştır.⁴⁰ Özünde iyilik barındıran demokrasi kavramı yanlış bir politikayla distopik bir dünyaya yol açmıştır. Yine Kumar’a göre karşıütopya türüne cennetin zıddı olan cehennem ortamını yaratmak için gerekli şartlar şu şekilde sağlanmıştır:

Demokrasi ayak takımı hâkimiyeti ya da Napoleon diktatörlüğü ürettiyordu, bilim ve teknoloji ise tüm anlamı ve amacı boşaltılmış bir dünya. Modern karşıütopyanın kurulduğu zamanda, on dokuzuncu yüzyılın son bölümünde, modern toplumun çoktan, geleceğe yönelik özen yolunda çok az şey talep edilecek kadar karşıütopyaçı olduğu hissedilmeye başlamıştı... karşıütopya genellikle cehennem lanetine giden yolun yarısını çoktan geçmiş gözüyle bakılan, çağdaş dünyanın azıcık kılık değiştirmiş bir portresinden fazla bir şey değildi.⁴¹

Yeni yüzyılda savaşın doğası değişime uğramıştır. Önceden başı ve bir sonu olan savaşlar gerçekten fiilen yapılırken, şimdinin dünyasında yöneten grupların hedefi, topraklarını genişletmekten ziyade kendi hâkimiyetleri altında olan toplumun yapısını korumaktır. Bu sebeple savaşın devamlı olması şarttır.

Modern dünyanın ütopyaçı düşünceyle geliştirdiği teoriler, insanları köleleştirmekle birlikte insani değerlere büyük bir darbe vurmuştur. Örneğin, bilimsel, rasyonel ve ilerlemeci olduğu öne sürülen ulus devlet, vatandaşlar açısından özgürlükten alıkoyan bir meta haline gelmiştir. Distopyacılar, modern sorunların temelini bu nedenle ütopyaçı yaklaşımlara dayandırmaktadırlar. Gerek demokrasi gerekse bilim gibi köklü ve önemli ideallerin uygulanması ütopyaçı umutların tam tersi

³⁹ Kumar, 172.

⁴⁰ Kumar, 188.

⁴¹ Kumar, 188.

yönde sonuç vermiştir. Örneğin, gerek Alman Nazizmi, gerekse Sovyet Komünizminde ütopyacı, planlı devlet tezinin sonuçları başarısızdır. Bu iki deneyim distopyacı eleştirileri destekleyecek birçok tartışma yaratmıştır. Sonuç olarak karşıütopya, ütopyacı idealizmin hüsrarla sonlanan umutlarını resmetmektedir.⁴²

Ütopyadan distopyaya geçiş ve ilk distopya örneklerinin verilmesi yirminci yüzyıl başlarına dayanır. 1909'da yayımlanan E. M. Forster'ın *Makine Duruyor* adlı eseri, distopyayı okuyucuya tanıtır. Yevgeny Zamyatin'in Sovyet Rusya'yı eleştirdiği *Biz*, Aldoux Huxley'in tüketim toplumunu yediği *Cesur Yeni Dünya*'sı ve George Orwell'in geleceği umutsuz bir yer olarak gördüğü *1984* romanlarından çok önce, yüzyılın başında yazılan *Makine Duruyor* hikâyesi, distopyaya benzeyen ilk eser olarak kabul edilir. Eserde totaliter bir yönetim eliyle makinelerin hayatın her alanını mekanik bir hale dönüştürdüğü bir sistem anlatılmıştır. Yirminci yüzyılın yeni sosyal mekân ve zaman olgusunu eleştiren hikâye, ütopyanın son dönemdeki taşlama formunda yazılmış olmasına karşın eserde umuttan ziyade geleceğe yönelik korku ve dehşet duyguları hâkimdir. Edebiyatta da sosyal cehennemlerden biri olarak yerini alır.⁴³ Sezer Sabriye İkiz'e göre, "*Bu tür eserler üreten yazarlar bir bakıma peygamber görevi üstlenirler. Etik ve politik olarak sorumluluk hissederek insanları olabilecek olan sosyo-politik olaylara karşı uyarırlar.*"⁴⁴

Distopyadaki düşünce yapısını besleyen iki önemli düşünceden söz etmek mümkündür. Birincisi totaliterlik, diğeri ise bilimsel ve teknolojik gelişmelerdir. 1928 yılında ortaya çıkan totaliterlik kavramı, zamanın düşünce ve fikir sistemini etkilemiştir. Claeys bir terim olarak totaliterliği kişilik haklarına düşmanca yaklaşan özgürlük karşıtı bir anlayış olarak görür. Bu ideal, daha önceki mutlak hâkimiyet sahibi krallardan ve diktatörlerden farklı olarak, halkın tümünün bedenlerini, vicdanlarını, ruh ve zihinlerini kontrol altına alma arzusu taşımaktadır. Claeys, totaliter sistemin yedi özelliğini şu şekilde anlatır:

1. Gizli polis teşkilatı üzerinde hegemonya ve iktisadi, kültürel yahut bilgiye ilişkili kaynaklar üzerinde tekel kurmuş tek pati devleti. Faşistler bu devleti ulusun manevi birliğinin odağı olarak görürler; kendine ait bir iradesi

⁴² Kumar, 189.

⁴³ Moylan, 111.

⁴⁴ İkiz, 22.

vardır ve onun dışında mevcut hiçbir şey yoktur. Komünistler ise devleti geçici “proletarya diktatörlüğü” sırasında proletarya iktidarının uzantısı olarak görürler.

2. Özellikle medya ve gözetim tekniklerinin kullanılmasıyla, merkezileştirilmiş iktidara sunulan teknolojik bir temel;

3. Rejimin amaçları adına ülke içindeki kalabalık “düşmanları” yok etme isteği; örneğin Naziler altında Yahudileri, Stalin tarafından kulakları (zengin köylüler) ya da Pol Pot tarafından aydınları;

4. Halkı yıldırma ve tam bir sadakati güvenceye almak için “bütünlüklü terör” kullanımı...

5. Rejimin, çoğu aracı örgütü yok edip geride kalanları, örneğin gençlik örgütlerini, siyasileştirerek birey ile parti/devlet arasındaki tüm sınırları ortadan kaldırma istekliliği.

6. Mutlak sadakat ve fedakârlığın yanı sıra yurttaşın parti/devlete mutlak bir biçimde boyun eğmesini talep eden “bütünlüklü” bir felsefe yahut ideolojidir...

7. Liderlik kültürü. Faşizmde lider halkın ruh, irade ve erdemlerini kendisinde toplar ve ulusla özdeşleştirilir; komünizmde ise, Marx’ın bizatihi bir liderlik kuramı ortaya koymamasına rağmen, Lenin, Stalin ve Mao Zedong ile Kim Il-Sung gibi daha sonraki liderler etrafında bir o kadar güçlü bir kült ortaya çıkmıştır.⁴⁵

Totaliter dönemde Karl Popper’in, Jacob Talmon’un eserlerinde ütopyacı görüşlerin, doğası gereği aslında distopyacı olduğundan bahsedilir. Başka bir anlatımla, ütopyacı düşünce, insan davranışlarının toplumsal kurallardan üstün olduğu ve neredeyse tamamen kusursuz bir toplum yaratma arzusu, polis devletinin insan davranışlarını denetlemeye ve uygunsuz davranışları cezalandırmaya dayalı yönetiminin bastırılmış bir şeklidir. İtalyan psikolog Cesare Lombroso kusursuz devlet yaratma ideolojisine sahip sosyalistlerin deli olduğunu öne sürmüştü; sosyolog Herbert Spencer ise sosyalizmin tüm türevlerinin köleleştiren devlete veyahut köleliğe sürüklediğini ifade etmiştir.⁴⁶

Sosyalizmin ideal toplum yaratma hayalinin, uygulama süreçlerinde zamanla totaliter topluma dönüşmesi çok büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Aynı şekilde,

⁴⁵ Claeyns, *Ütopya Edebiyatı*, 174-175.

⁴⁶ Claeyns, *Ütopya Edebiyatı*, 156-157

1940larda Birleşmiş Milletler kurulmuştur; ancak nükleer silahlara sahip birkaç güçlü devletin olması, kurulan yeni ulus-devletlerle birleşerek kutuplaşmalara ve güç savaşlarına yol açmaktaydı. Vierra, 1516'da Thomas More'ın *Ütopya*'yı yazdığında ütopya türünün içerikle yani verdiği mesajla karıştırılmaya başladığını dile getirir. Ütopya bir tür olarak "... her tarihsel an karşısında özel olarak tasarlanmış çözümler ortaya koymuştur."⁴⁷ Ancak yeni tarihsel süreçlerde bu çözümler geçerli olmadığına ütopya geçerliliğini yitirmiş olarak görülür. Ancak bu tamamen bir türün yok oluşu anlamına gelmemektedir. Distopyacı düşünürleri ütopyanın ölümünü ilan etmeye iten bir diğer sebep ütopyanın yirminci yüzyılda Marksist ideolojiyle özdeş kabul edilmesidir. Vierra'ya göre, Karl Popper bu görüşü ilk dile getirendir. Popper, ütopya ve Marksizmi aynı kefeye koyup günümüz toplumunda iyi olan şeylerden fedakârlık ederek ideal bir dünya yaratma arzusundan beslendikleri için ikisini de alaycı bir dille eleştirmektedir. Ütopyanın zaman aşımına uğramasının bir diğer sebebi de 1970'lerde toplumda hüküm süren aşırı iyimser atmosferdir. Vierra'nın aktardığına göre, Herbert Marcuse 1967 yılında, toplumun ütopyanın ulaşabileceği en iyi noktada olduğunu ileri sürerek büyük bir paradoks içinde ütopyanın sonunun geldiğini belirtmiştir.⁴⁸

Ütopyanın gözden düşüşü yadsınamaz bir şekilde distopyanın yükselişine sebep olmuştur. Vierra'ya göre teknolojik gelişmelerin kötüye kullanılmasına Zamyatin'in *Biz*, Aldoux Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı ve George Orwell'in 1984 romanlarında sıkça rastlanmaktadır.

İlk distopya eserlerinden biri olan Zamyatin'in *Biz*'i vatandaşları insani özellikler taşımayan bilimsel ve rasyonel ilkeler tarafından yönetilen sterilize ve durgun bir toplumu betimlemektedir. Tek devlette yaşam disiplini altına alınmıştır. Toplumdaki tüm faaliyetler, Amerikan verimlilik uzmanı Frederick Winslow Taylor tarafından sanayide verimlilik ilkelerine göre programlanmıştır. Zamyatin'in saydam duvarla çevrili kent sakinleri, isimler yerine sayısal etiketlere sahiplerdir ve hatta insanlardan ziyade sayılarla adlandırılmışlardır. Bu kimseler, rakamlarla birlikte bütün gerçek bireyselliklerini kaybederler. İnsanlar devletin devasa makinesinde sadece birbirinin

⁴⁷ Vierra, 26.

⁴⁸ Vierra, 26-27.

yerine kullanılabilir parçalar haline gelmiştir. Kitabın anlatıcısı D-503 olarak isimlendirilmiştir.⁴⁹

İkiz'e göre, sosyalist bir ihtilal sonrası yirmi altıncı yüzyılda geçen roman, doğaya ve kendi kimliğine uzak; ben yerine bize dönüştürülmüş bir toplumu resmeder. Yeni düzende kaosun ve farklılıkların yerini matematiksel mükemmellik almıştır. Tek Devlet, her ne kadar camla çevrili olsa da insanların ulaşamayacağı bölge ormanlarla kaplıdır. Toplum mekanize olmuştur. Bilim ve teknoloji, dünya dışına seyahatler gerçekleştirecek kadar ilerlemiştir. Betimlenen toplum, ideal gibi görünse de roman insanları özlerinden uzaklaştıran yönetimlere karşı çıkan bir distopya örneğidir.⁵⁰ *Biz*'in karakterlerinden D-503 hikâyeyi günlük formunda anlatır. Karşıt grubun üyesi olan E-330'a âşık olunca isyancıların içine karışır. Uzay mühendisi olan D-503 tarafından yapılan uzay roketini ele geçirmeye çalışan isyancıların planları tam olarak yürümese de Tek Devleti çevreleyen duvarı delmeyi başarırlar. Vahşi doğadan içeri sızanlar karmaşa ortamına sebep olmasına rağmen baskıcı düzen tekrar sağlanır. D-503 yakalanıp "fantasiatomizasyon" işlemiyle ilkel zevklerinden arındırılır ve Tek Devlet'in hegemonyası altına girer. Roman, iktidar ve makinelerin aşırı güçlenmeleri durumunda ortaya çıkabilecek sorunlara karşı bir uyarı niteliğinde yazılmıştır.⁵¹

Aldoux Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* (1932) romanı yirmi altıncı yüzyılda geçen hikâye totaliter bir devlet ve ezilen halkı konu alır. Aile, sanat ve din gibi mefhumlardan uzak olan halkta bireysellik gelişmemiştir. Claey's'e göre roman, fordizm akımının etkilerini taşımaktadır. *Ütopya Edebiyatı* kitabında bahsedildiği üzere fordizm, insanlığın teknolojik aletlere ve bilimsel gelişmelere mağlup oluşunu temsil eder. Romanda çocuklar ortak bir ideale göre büyütülmektedirler. Toplumun geçmişine dair tüm anılar silinmiş, tüm kitaplar yok edilmiştir. Toplumsal baskıya böylelikle gerek duyulmayan bu toplumda vahşiler dışında tüm toplum bilim tarafından ehlileştirilmiştir. Kölelerin esaretlerini sevmelerinin nedeni aşırı mutluluk veren ilaç, somadır ve kaygıyı yok etme garantisi vermektedir.⁵²

⁴⁹ M. Keith Booker, *The Dystopian Impulse in Modern Literature*, Greenwood, Westport 1994, 26.

⁵⁰ İkiz, 31-32.

⁵¹ İkiz, 32-33.

⁵² Claey's, *Ütopya Edebiyatı*, 168.

Romanda mekanik insan yaşamı deney tüplerinde üretilmektedir. Embriyolar etiketlenerek gerekli kimyasal işleme tabi tutulurlar. Geleceğin alfa, beta ve alt sınıflarını oluşturmak için gerekli psikolojik süreçlerden de geçtikten sonra bir süre embriyo deposunda tutulup çocuk yuvasına gönderilirler. Yuva sürecindeki psikolojik ve sosyal şartlanmanın sonucunda Alpha sınıftan olanlar ileri zekâlı aydınlara, Beta sınıftakiler okuryazarlara, Delta grubu işçi sınıfına, Epsilonlar ise makine gibi kullanılan az gelişmişlere dönüşmektedirler.⁵³

Kumar, distopya edebiyatının en etkili örneklerinden biri olarak gösterilen *Cesur Yeni Dünya*'yı şu sebeple Amerika'nın yıkıcı gücünün edebiyattaki yansıması olarak tanımlar:

*... Huxley'nin Cesur Yeni Dünya'sı, gelecekte karanlık, düşüncesiz tüketimciliğe batmış dünya resmi için büyük ölçüde Amerikan uygulamalarına başvurdu. Sonradan, Amerikan askeri gücü dünyaya hâkim olmaya başladığında, Amerika'nın karşıütopyacı imgesi daha da korkunç özellikler kazandı. Dünyayı "demokrasi için güvenli" bir yer yapmak için gaddarca işe koyulan "çirkin Amerikalı", bu dünyayı aynı anda harabeye çevirme arayışında yetenekli göründü.*⁵⁴

Teknolojik gelişmelerle totaliter yapının güçlendiği başka bir distopik roman ise George Orwell'in 1984 romanıdır. Eser, propaganda, beyin yıkama ve korku ile vatandaşın baskı altına alındığı bir dünyayı anlatır. Dünya Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya'nın kontrolü altındadır. Totaliter yapılarını ve ekonomik dengeleri korumak için söz konusu güçler sürekli savaş halindedir. Okyanusya'da insanlar iletişim kanallarıyla gerçek olmayan durumlara inandırılırlar. Bilginin kontrolü Partinin tekelindedir ve istediği değişiklikleri yapmakta özgürdür. Sözcüklerin kontrolü ile yenilgiler kolayca büyük zaferlere dönüştürülür. Sözcükler sadece iktidarın istediği kavramları anlatmak için kullanılır. Sevgi Bakanlığı isyan ve işkenceyi, Bolluk Bakanlığı gıda kısıtlamasını, Barış Bakanlığı ise savaşı düzenlemektedir. İktidar karşıtı fikirlere sahip kişileri, düşünce polisi etkisiz hale getirir. İnsanların parti aleyhine eylemlere kalkışması her yerdeki "Büyük Birader Seni İzliyor" mesajı ile engellenmeye çalışılmaktadır. Romanda cinsel ilişki çocuk sahibi olmak dışında yasaktır. Din de

⁵³ İkiz, 34.

⁵⁴ Kumar, 594.

yasaklanmıştır. Başkarakter Winston iktidar karşıtı bir memurdur. Toplumsal düzeni sürekli sorgulamaktadır. Julia isimli bir kadınla gizli bir cinsel ilişki yaşarlar. Kameralar onları ele verir ve sistematik bir işkenceye tutulup doğru bildikleri her şeyi unuturlar. Winston işkenceden kurtulmak için Julia'yı suçlar. Hikâyenin sonunda geçmişe dair hiçbir şey hatırlamaz. Okyanusya'nın gerçekliğini kabul eder ve sistemin bir parçası olur.

Kumar'ın, 1984 romanından alıntılıdığı üzere Julia karakterinin süregelen savaş hakkında düşünceleri şu şekildedir:

*Gerçekten sürekli bir barış sürekli bir savaşla aynı şey olacaktır. Parti propagandasına yönelik ayakları yere basan şüpheliğiyle birlikte Julia'nın aklına gelen tam da bu düşüncedir. Şaşırmış Winston'a bir savaş olduğuna inanmadığını söyler. "her gün Londra'da patlayan roket bombaları belki de Okyanusya hükümeti tarafından 'halkı korku ve baskı altında tutmak amacıyla' atılıyordu". Diğer parti üyelerinin kafaları ne kadar karışık olursa olsun en azından Julia "Parti sloganının gerçek anlamı" nı anlar: "Savaş Barıştır."*⁵⁵

Julia savaşın barış demek olduğunun ne anlama geldiğinin farkına varmıştır. Var olan düzende bir şeylerin yolunda gitmediğini, hükümetin bilerek ve isteyerek halkı korkutmak amaçlı roket bombaları patlattığını düşünmektedir. Totaliter rejimlerin bilinçli bir şekilde yarattığı korku ve karmaşa ortamı halkı baskı altında tutmaya yarayan bir yöntemdir ve diğer iki distopya örneğinde olduğu gibi 1984'te de bilimsel gelişmeler ve son teknoloji makineler totaliter yapıyı korumak amacıyla iktidar tarafından kullanılmaktadır.

Söz konusu üç eserin dışında diğer önemli yirminci yüzyıl distopyaları şunlardır: Jack London'ın kapitalist sistemi hedef aldığı; totaliter rejimin Wall Street'ten yönetildiği distopyası *Demir Ökçe*, feminist yazarlardan Charlotte Gilman Perkins'in *Kadınlar Ülkesi* adlı eseri, Katherine Burdekin'in faşizmin yükselişine tepki olarak zulüm ve acımasızlık temalarını işlediği romanı *Swastika Geceleri*. İkinci Dünya Savaşından sonra Ray Bradbury'nin *Farhenheit 451*, William Golding'in *Sineklerin Tanrısı*, Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal*, Pierre Boullé'ün *Maymunlar Gezegeni*

⁵⁵ Kumar, 490.

ve feminist distopyya örneği olarak da Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* gösterilebilir.

1.1.1.1. Ütopya Edebiyatı

Bütün ütopya tanımları gereği kurmacadır. Yazarların bu türe başvurularındaki amaç ise didaktiktir. Kumar'a göre edebi bir akım olarak ütopya "*basitçe ahlaki ve sosyal doğruları daha etkili bir biçimde iletmelerinden ötürü tarihten çok şiirin, gerçekten çok kurmacanın üzerinde çalışmaya yönelik*" bir tercihtir.⁵⁶ More'un edebiyat dünyasına kazandırdığı bu kurmaca biçimi klasik şiir formatında değildir. Sosyal ve politik eleştiri amaçlı bir tür olarak felsefi diyalog şeklinde yazılmıştır. *Ütopya*'nın ilk bölümü Kumar'ın öğüt diyalogu diye tanımladığı felsefi konuşma şeklinde yazılmıştır. Tam ütopya dediği ikinci cilt ise bir söylev ve betimleyici bir kurmacadır.⁵⁷

Ütopya türü daha önceki eserlere içerik olarak da benzememektedir. İyi toplum, zaten başarılımış, gerçekten var olan bir yer gibi gösterilmektedir. Ütopya soyut bir şekilde var olan toplumun aksayan yönlerini eleştirmekle birlikte okuyucuyu o topluma davet etmektedir. Kumar, ütopyanın doğasını ve edebiyattaki yerini şu şekilde açıklamaktadır:

Bir grup gezgin tesadüfen kürenin uzak bir parçasında o ana dek bilinmeyen bir toplumda bulunurlar; bir uzay gemisi, sakinlerinin dünyalılarının kökten farklı hayatları olduğu bir gezegene iner; bir zaman gezgini ileriye ve geriye doğru tuhaf ve hayret verici zaman yolculukları yapar. Hepsi de bize gördüklerinin ve yaptıklarının, Ütopyalılar arasındaki maceralarının, ütopya yaşam üzerine düşünürkenki kuşku ve hayranlıklarının karışımının ayrıntılı bir açıklamasını verirler. Sonraki ütopya geleneğinde Zamyatin, Huxley ve Orwell'in karşıütopyalarında olduğu gibi, uzayda ya da zamanda, ütopya yolculuktan vazgeçilir; doğrudan ütopyalıların günlük yaşamlarının içine alınırız. ... Ütopya; romana diğer herhangi bir edebi janra olduğundan daha yakındır,⁵⁸

⁵⁶ Kumar, 46.

⁵⁷ Kumar, 47.

⁵⁸ Kumar, 48-49.

Gordin, Tilley ve Prakash'a göre ütopya gelecekteki bir toplumu, düşünce deneyini tasarlamayı görev edinmiş entelektüellerin oynayacağı bir oyunun tuzaklarını içerir. Gelecekte daha iyi bir yaşamı hayal etmek, bugünün sorunlarını gün yüzüne çıkarır. Ütopyalar sıklıkla akademisyenlerin ürünleri olduğu için, kavramın Rönesans'taki doğuşundan bu yana akademik ilgi görmüş olması şaşırtıcı değildir. Platon'dan bilimkurguya dek öngörölmüş ve planlanmış toplumların tarihsel haritası çıkarılır. Toplumların var olmasını bekledikleri o mükemmel geleceğin tasvir edildiği ütopya düşüncesi cennete dayanmaktadır. İstenilen yer cennettir. Ütopyaların oldukça güçlü bir etkisi vardır: öncelikle cennet, sosyalizmdeki siyasal yaşam, komünlerdeki ekonomik durumlar ütopyanın edebi tarihidir.⁵⁹

Vierra, motivasyonunu umuttan alan ütopyanın dört özelliğini şu şekilde sıralar:

1)Hayal edilen toplumun içerdikleri (yani bu toplumun “iyi bir yer” düşüncesiyle özdeşleştirilmesi; bu arada iyi bir yer mefhumunu da bir yana bırakmak gerekir; çünkü bu mefhum neyin arzulanabilir olup neyin olmadığına dair öznel bir anlayışa dayanır ve ütopyayı, özde egemen ideolojinin karşısında tahayyül eder); 2) ütopyacı imgelemin kristalleşip büründüğü edebi biçim (bu ise ütopyayı tanımlamanın çok kısıtlayıcı bir yoludur, çünkü bakış açısı bakımından ütopyacı olduğu açık olan ama More'un oluşturduğu anlatı modeline tamı tamına uymayan epeyce metni dışarıda bırakmaktadır); 3) ütopyanın işlevi yani okuru üzerinde yaptığı etki, okurunu harekete geçmeye itmesi (sadece siyasi ütopyayı dikkate almasından dolayı reddedilmesi gereken bir tanımdır); 4) kişinin içinde yaşadığı topluma karşı duyduğu hoşnutsuzluğun neden olduğu daha iyi bir yaşam arzusu. (Bu durumda ütopya bir tavır meselesi olarak görölmektedir.)⁶⁰

Vierra'ya göre ütopyanın bir diğer özelliği insan merkezli olmasıdır. Ütopya, düzenli bir toplum için ilahi güçlerden ya da rastlantıdan medet ummaz. Ütopyalar insanlar içindir ve insanlar tarafından inşa edilmiştir. Üstelik ütopya yazarları insanların bir arada yaşama kapasitelerini yeterli bulmadıkları için topluma bir dizi katı kurallar getirmişlerdir.

⁵⁹ Gordin, Tilley, Prakash, 7.

⁶⁰ Vierra, 8.

More, ütopya yazarken seyahat edebiyatının kurallarından yararlanıp, bu türü kendi amacı doğrultusunda kullanmıştır. Ütopya, yıllar içinde de günce ve bilimkurgu gibi türlerle karıştırılmıştır. Bilimkurgunun ilk çıktığı zamanlarda teknolojik gelişmeler sonucu insanoğlunun uzak gezegenlere ve sistemlere yolculuğunu anlatması bu iki türü birbirinden ayırmayı kolay kılarken, ütopyanın asıl konusu olan toplumsal ve ekonomik kaygılar bilim kurgunun da ilgi alanına girince iki tür birbiri içine girmiş gibi gözükmemektedir.⁶¹

Ütopyanın başka bir özelliği gerçekle ilişkisidir. Ütopyacılar içinde yaşadıkları toplumdaki yola çıkarak, var olan sorunları çözümledikleri yeni bir dünya hayal ederler ve genellikle de bu toplum mensubu oldukları toplumların taban tabana zıddıdır. Tek amacı bugünün toplumunu eleştirmek olmayan ütopyaların bir diğer görevi de gelecekte yaşayacak toplumları ortaya attığı ön görülü fikirlerle besleyip gerçek değişimlere yol açabilmektir. Seyyahın başlangıç noktasının gerçek toplum oluşu ve hayali bir yere gidip tekrar geri dönmesi ütopyayı gerçeğe yaklaştırmaktadır. Mevcut yapıyı yıkabilecek mesajlar içermesi ütopyayı potansiyel bir güç yapar. Ancak türün özelliği gereği ütopyacı yazarın yazdıkları için eleştirilmesi mümkün değildir. Ütopyalar içerdikleri mesaj bakımından ciddi olsalar da asıl komik yapılarıyla ön plandadırlar.⁶²

Modern ütopyalarda var olan demokrasi, eşitlik, bilim, sosyalizm gibi kavramların ele alındığı yazılar yazan Marx ve Engels gerçek manada bir ütopya eseri vermeseler de ütopyanın zaman içinde gelişmesine katkı sağlamışlardır. Ütopyalar ortak mülkiyet, ortak eğitim, ortak askeri tatbikat, paranın yasaklanmasında olduğu gibi sosyalizmin ortak yaşam düzeniyle paralel düşüncelere sahiptir. Ancak Platon'un *Devlet*'i daha aristokratken, More'un *Ütopya*'sı daha eşitlikçidir. *Ütopya*'da yönetim halktan ayrı düşünülmemektedir. *Devlet*'te sosyalist düzen, elitist bir yönetici grup tarafından halktan kendini tamamen ayırma aracı olarak kullanılır. Kumar, *Ütopya*'yı şu şekilde anlatır:

... *More'un Utopia'sının komünizmi bütün yurttaşların toplumsal varoluşunu destekler. Bütün Utopialıların eğitimi aynıdır; devlet idarecilerinin seçilmesinde hepsinin eşit oranda söz hakkı vardır; paranın kullanılması tüm Utopia'da yasaklanmıştır ve hiçbir rütbe ve imtiyaz ayrımı*

⁶¹ Vierra, 9-10.

⁶² Vierra, 10-11.

*tanınmaz. Çok önemli olarak çalışma ortaklığı vardır. Erkek ya da kadın tüm Utopialıların iş birliği yapma zorunluluğu vardır. Herkes bir zanaatte uzmanlaştığı gibi, çiftliklerde ve tarlalarda çalışmak zorundadır. ... Utopia'daki kölelik kurumu bu temeli zayıflatmaktan çok güçlendirir. Kölelik bazı suçlar için ceza olarak vardır; ama kölelerin zorunlu çalışmasının ekonomik değil, kesinlikle cezai bir işlevinin olduğu açıkça belirtilir.*⁶³

Klasik ütopayı modern ütopyaadan ayıran en temel özellik sosyal içeriktir. More'un eşitlikçi ve demokratik *Ütopya*'sı sosyalizmin ortaya çıkışıyla birlikte yazarlar tarafından yeniden benimsenmiştir. Kumar'ın eserinde bahsettiği Andreea Valentin'in *Christianopolis*'i el işinin özgürlük ortamında eşit bir şekilde paylaştırılarak yapılması halinde çok daha verimli olabileceğini vurgulamaktadır.

Modern ütopyacılığın içerik değiştirdiği bir başka toplumsal dönüşüm, bilim ve teknolojinin ütopyaaya ilerleme fikrini empoze ettiği modern dönemdedir. Bilimsel gelişmede bir bitiş olmayacağı gerçeği Kumar'a göre ütopyaada da herhangi bir bitişin olmayacağına işaret eder.

Ütopya ülkesi geniş sınırları içinde evrensel insanı konu almaz. Tarihsel ayrımlar yapılması gerekmektedir. Klasik ütopyacılık modern anlayışta da etkisini sürdürmektedir. Eski ütopyalarda durgun, hiyerarşik ve maddi yönden gelişmemiş toplumlardan bahsedilirken, modern ütopyaada eşitlikçi, zengin ve dinamik yaşam dikkat çekmektedir. Anlayıştaki bu değişim ütopyanın zaman içinde içerik ve biçim bakımından değişmesine yol açmıştır. Ütopyanın ilk ortaya çıkışından bu yana birçok farklı amaca sahip birçok farklı türde ütopya eseri verilmesi her dönemin kendine ait farklı sosyal ve ekonomik sorunları olması bakımından oldukça makuldür.

1.1.1.2. Distopya Edebiyatı ve Türleri

Gregory Claeys'in *Dystopia a Natural History* adlı kitabında, distopyanın okuyucunun zihninde canlandığı resim şu şekilde betimlenmiştir:

Distopya kelimesi rahatsız edici görüntüler uyandırır. İlahi gazabın evrensel su baskınına sebep olduğu, Kıyamet Gününü vahiy eden Büyük Tufan'ın antik mitlerini hatırlıyoruz. Harabe, ölüm, yıkım ile tanımlanan

⁶³ Kumar, 51.

manzaralar görüyoruz. Şişmiş cesetler, terk edilmiş binalar, batık anıtlar, çürüyen şehirler, terkedilmiş topraklar, yıkılmış medeniyetlerin molozunu görüyoruz. Felaket, savaş, kanunsuzluk, düzensizlik, acı ve ıstırap görüyoruz. Terkedilmiş arabaların üzerinde toplanmamış çöp kulelerinin dağları var. Sinekler hayvan cesetleri üzerinde uçuyor. İşe yaramaz banknotlar rüzgârda uçuşmaktadır... çürüme evrenseldir. Ya da: makineli tüfekler ve ışıldaklarla örtülmüş nöbetçi kulelerinin kırdığı dikenli tellerin millerini görüyoruz;⁶⁴

Kötü bir yer anlamına gelen “kakotopya”yı Jeremy Bentham bulmuştur. Daha sonra buna, John Stuart Mill’in bulduğu distopya terimi katılmıştır. Mill Westminster’in bir meclis üyesidir. Distopyayı ilk kez 1868’de Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, karşıt grupla alay etmek için kullanmıştır. Mill’e göre muhaliflerine ütopyacı demek bir nevi iltifattır. Onlara kakotopyacı ya da distopyacı demek daha doğrudur. Çünkü ütopyacı olan şey, gerçekleşmek için fazla iyidir ancak karşıt grubun istediği şey, distopya gibi gerçekleşmek için fazla kötü olandır.⁶⁵

Distopya kavramı büyük ölçüde baskıcı yönetim ve totaliterlik ile ilişkilendirilmektedir. Ancak bu terimler üç türden biri olan politik distopya ile ilintilidir. Claey’s’e göre distopya edebiyatını içerik yönünden politik, çevresel ve teknolojik distopyalar olarak üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Politik distopya eşitsizlik, aşırı baskı, hapis ve kölelik içeren rejimi konu alırken, teknolojik distopyalar bilim ve teknolojideki gelişmeleri kendi çıkarları için kullanıp insanlığı kontrol altına almak ve yok etmekle tehdit eden yönetimleri konu almıştır. Çevresel distopyalar, evrenin insan eliyle tahrip edilmesi sonucu ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, sera etkisi, buzulların erimesi, içme suyunun yetersizliği, kıtlık gibi pek çok çevresel felaketi içermektedir.⁶⁶

Politik distopyaların oluşumunda beş öncü modelden bahsetmek mümkündür: Savaş merkezli toplumlar, kölelik, baskı yönetimi, hapisaneler ve hastalıklı mekânlar. Ordu devlet ya da savaş merkezli toplumlar, ideal olarak Lycurgus’un kurucusu olduğu Antik Sparta’ya dayanmaktadır. Vatandaşların eşit tutulup statü gözetmeksizin birlikte yemek yediği, ticaret, lüks yaşam ve mücevherin yasaklandığı bu toplumda sadece

⁶⁴ Claey’s, *Dystopia a Natural History*, 3.

⁶⁵ Kumar, 172.

⁶⁶ Claey’s, *Dystopia a Natural History*, 5.

demirden para kullanılmaktadır.⁶⁷ Claeys'in Plutarch'dan alıntılıdığına göre, eğitim sistemleri zor şartlarda mücadele etme, otoriteye itaat etme ve savaş meydanından ya zaferle ayrılma ya da ölme öğretilerine göre planlanmıştır. Çocuklar kimseye değil topluma aittir ve toplum tarafından ortak yetiştirilir. Genç erkekler yemek çalmayı öğrenirler ve sazlardan yapılmış yataklarda uyurlar. Ticaretten uzak kalmak zorundadırlar. Her yıl düzenlenen meydan dövüşlerine katılmaları zorunludur. En zor şartlarda hayatta kalabilecek donanımla yetiştirilirler. Toprağı ekip biçmek kölelerin görevidir. Yabancılar ivedilikle sınır dışı edilir. Milattan önce var olan Sparta eşitlikçi devlet yapısıyla, Platon, More, Russeau gibi düşünürlerle ilham kaynağı olmuştur.⁶⁸

Politik distopyaların ikinci öncü modeli köleliktir. Savaşlar gibi kölelik de dünya tarihi boyunca hemen her yerde görülen bir olgudur. Antik Çin, Persler, Mısırlılar ve Yunanlıların nüfusunun büyük bir kısmı köledir. Amerika'nın keşfinde Fransızlar, İspanyollar ve İngilizler milyonlarca köle yaratmışlardır. Büyük bir kısmı da hayatını çok kısa bir süre içinde kaybetmiştir. İspanyol kökenli Amerikalıların gümüş madeninde çalışmaya zorladıkları yerli halkın büyük bir kısmı hayatını orada kaybetmiştir. Modern köleci devletlere ise Stalin'in yönetimindeki Sovyet Rusya ve Hitler'in yönetimindeki Almanya'sı örnek gösterilebilir. Kölelik uygulaması modern dünyada farklı bir şekilde geri dönmüştür. Köleci devletler bu bakımdan yirminci yüz yıl totaliter yönetimlerinin özelliklerinden biri kabul edilir.⁶⁹

Baskıcı yönetim, politik distopyalarda totaliter iktidarın ana öncüllerinden biridir. Yönetim prensipleri korkuya dayanır. Sınıf kökenlerinin genetik olduğu kabul edilmiştir. Eski eğitilmiş insanların küllerinden mühendis, doktor, yönetici gibi yeni sınıflar doğmuştur.⁷⁰ Toplumsal umutsuzluk ise ayrıcalıklı insanların yarattığı haksızlıklar, savaş, kargaşa ve kıtlıktan kaynaklanan korkunun sonucudur. Bununla birlikte toplumu iç savaşa sürükleyecek bir sınıflar arası çatışma başlamıştır.

Distopya edebiyatında, sınıf odaklı toplumlara, Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* romanı ve Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde yer verilmiştir. *Cesur Yeni Dünya*'daki toplum teknolojik olarak oldukça ilerlemiştir. Sosyal sınıfların kesin

⁶⁷ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 11.

⁶⁸ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 11.

⁶⁹ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 11.

⁷⁰ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 136.

çizildiği bu toplumda bebekler ait oldukları sınıfın değişmez özelliklerine göre tasarlanırlar. İleri seviye zekâ gerektiren pozisyonlarda yer alacak en üst sınıfın üyeleri olan Alfalara yüksek zekâ, Delta ve Epsilon gibi alt sınıf kimselere ise düşük zekâ ve yüksel fiziksel güç yüklenmektedir. Böylece bedensel güç gerektiren işleri sorgulamadan yapabilirler. Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde kadınların toplum içindeki sınıfsal farklılıkları dikkat çekmektedir. Üst sınıflarda kadınlar eş, ev hanımı (Marthais) ya da cinsel birer obje olarak görülürken, alt sınıf kadınlar (econowives) bahsedilen rollerin hepsini birden üstlenmek zorundadırlar. Teyzeler diye bilinen bir grup kadın, genç kadınları cinsel açıdan eğitmek görevini üstlenir. Bu bahsedilen rollerden hiçbirine sahip olamayanlar (unwomen) ise diğer kolonilere zehirli atıkları temizlemek için gönderilirler. Eserde kadınların edilgen oluşu, erkeklerin baskısı ve toplumun kadına biçtiği roller çok zorlayıcıdır.⁷¹

Zamyatin'in *Biz* adlı eserinde toplumsal ayırışmanın en dikkat çekici göstergesi, alt sınıfların seri üretimle meydana getirilmesidir. Tek bir döllenmiş yumurtadan doksan altı bebeğin doğmasını sağlayan "Bokanovsky Süreci" toplum liderleri için önemli bir toplumsal denge kaynağıdır.⁷²

Klasik anlamda zorbalık tek bir tiranın yönetim biçimiyken modern toplumlarda, toplum baskısına dönüşerek tek bir diktatörden daha kapsamlı ve psikolojik boyutlara taşınmıştır. Aynı zamanda bir diktatöre direnmek daha mantıksız ve küçük düşürücüdür. Tek baskı unsurunun daha yumuşak hali demokratik toplumlarda ortaya çıkmıştır. Toplum baskısı ile totaliterlik bu bakımdan ilişkilendirilir. Modern dönemde hem ılımlı hem de aşırı korku biçimlerinden bahsetmek mümkündür.

Toplumsal yaşamı etkileyen duygulardan biri de korkudur. Claeys'in alıntılıdığına göre Aristotle zorba iktidarla yönetilen toplumda dostluktan bahsedilemeyeceğini söyler. Baskı yönetiminin yakınlığı ters yüz edip her bir özneyi birbiriyle olabildiğince yabancılaştırmaya çalıştığını belirtir.⁷³

Toplumun sosyal, politik, ekonomik açıdan eleştirildiği, kurgusal olayların eş zamanlı bir şekilde gerçek hayattan alınarak eleştirinin gerçekleştiği distopya

⁷¹ Booker, 170.

⁷² Booker, 170.

⁷³ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 12.

edebiyatının en temel tekniği yabancılaşmadır. Booker'ın açıkladığı üzere yazar, yabancılaşma tekniği yardımıyla olay örgüsünü mekânsal olarak uzak ortamlara yerleştirerek toplum hakkındaki eleştirisini yapabilir. Böylelikle aksayan sosyal ve politik uygulamalara yeni bakış açıları kazandırılabilir. Distopik kurgu ile başka bir edebiyat türü olan bilim kurgu arasında çok fazla örtüşme gözlemlenebilir ve birçok metin her iki kategoriye de dâhil edilebilir. Ancak bu noktada, distopik kurgu dikkatini dönemin sosyal ve politik eleştirisine yönelttiği için bilim kurgudan farklıdır. Bu sebeple daha çok Nietzsche, Bakhtin, Foucault gibi sosyal ve kültürel eleştirmenlerin görüşlerine başvurulur. M. Keith Booker, yabancılaşma üzerine düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Yabancılaşma, modern sanatın baskın bir tekniğidir, özellikle de radikalleştirilmiş Avangard'ın sarsıcı taktiklerindedir, burjuva toplumunda sanat ve yaşamın ayrılmasını önlemek için özel olarak tasarlanmış tekniklerdir. O zaman distopik kurgu, toplumdaki kötülükleri farklı bir bağlamda tanıma şoklarıyla açığa çıkarma stratejisi ve modern edebi akımlarla pek çok ortak yöne sahiptir. ...Distopik kurgu yeni ve enerji verici bir katkıda bulunmuştur. Genel olarak edebiyatın temel değeri, dünyayı yeni yollarla görmemizi, gerçekliğe dair yeni ve farklı bakış açıları edinmemizi sağlayabiliyorsa, distopik kurgu marjinal bir tür değildir. Edebi projenin tam merkezinde yer almaktadır.⁷⁴

Dördüncü olarak, hastalıklı bireylerin -ki bu hastalık cüzzamdır- sağlıklı toplumdan tecrit edilmesi, başka bir politik distopya prototipini sunmaktadır. Cüzzamlılar ilk dışlanan gruptur. Antik Mısır'da seksen bin civarı cüzzamlı, çamur şehri olarak bilinen Avaris'e kapatılmıştır. Hastaların giyecekleri kıyafetleri belirleyip, haklarını ve mallarını gasp eden Avrupa yönetmelikleri uygulanmıştır. Zaman zaman da cüzzamlıların cenazeleri, başları toprağın üzerinde kalacak şekilde bırakılarak düzenlenen törenin ardından vahşi doğaya terkedilmiştir. Cüzzamlılardan sonra ise hastalıklı azınlık grup olarak kabul edilen cadılar ve Yahudiler için on dördüncü yüzyıla kadar sürecek olan "Büyük Av" Avrupa'da başlamıştır.⁷⁵ Hastalıklı toplumu iyileştirmek için tecrit etme fikrinden yola çıkarak yaptığı analizler sonucu denetleyicilerin hücrelere kapatılmış bireyleri gördüğü, bireylerin birbiriyle olan

⁷⁴ Booker, 176.

⁷⁵Claeys, *Dystopia a Natural History*, 13-14.

ilişkinini kesen duvarlarla çevrelenen yapının modelini çizen Jeremy Bentham, totaliter yönetimlerin baskıcı sistemlerinin mimari yapılanması olarak kullandıkları Panopticon'un yaratıcısıdır.

Son olarak cezaevleri, distopya ile ölüm kampı, işkence ve zorunlu çalıştırmayı birleştirici özelliklere sahiptir. Boer Savaşı sırasında Güney Afrika'daki İngilizlerin hakimiyeti altındaki toplama kampları ile Herero Katliamı sırasında Güney Afrika'daki Alman kampları bu zapt edilmenin doğuş noktalarıdır. Claeys, Eruing Goffman'a göre tek tip hapishaneler ve akıl hastanelerinin mahkûmların resmi olarak yönetildiği toplama kurumları olduğunu belirtmiştir. Bu tür organizasyonları da kimlik kaybı, grup disiplini, tekdüzelik gibi özellikler tanımlar. Toplayıcı yapısı ise dış dünyayla irtibatı ve kaçışı engelleyen duvarları, yaşantıların valiler tarafından kurgulanması ve nüfusun tamamının gözetim altına alınması ile şekillenir.⁷⁶

Michel Foucault, yaptığı analizde Jeremy Bentham'ın Panopticon önerisi üzerinde durmuştur. Ancak totaliter bir yönetim için yarım milyon yoksulun Draconian tedavisi olmasını içeren Bentham'ın planı çok acımasızdır. Foucault, ceza mekanizmasının gecikmeden işleyeceği bir toplum ceza ütopyasının on dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çıktığını belirtir. Böyle bir kontrol mekanizmasının ütopyaya benzetmesi ise kesinlikle tesadüf değildir. Sistemin başarısı; egemenlik fikri, modern devletin gelişmesi hem bireysel hem de toplumsal vicdanın geliştirilmesiyle bağlantılıdır. Yine insanlığın daha hızlı gelişmesi için öne sürülen ütopya fikri uygulama aşamasında amacından sapıp, otorite güçlerinin istismarı sebebiyle bir distopyaya dönüşmüştür. Hapishaneler yine de ölüm kampı değildir. Foucault'ya göre işkence programlı değil tesadüfidir. Cezalandırma sadece katili kapsamaz aynı zamanda reform için bir ön hazırlıktır. Gregory Claeys, Michel Foucault'nun Panopticon ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır:

Michel Foucault, bu tür ideallerin genişlemesinin giderek artan bir hapishaneye benzeyen ve evrensel davranış reformu hedefleyen ulus devleti içerecek şekilde genişletilmesinin, bir "siyasi ütopya"nın denetlenmesi ve cezalandırılmasıyla çakıştığını öne sürdü. Yaptığı analizde, Jeremy Bentham'ın Panopticon'un önerileri üzerinde duruldu, ... İdeal olan bir yasa, hesaplamaları ve her bir vatandaşın aklına oyulmuş olması nedeniyle

⁷⁶ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 13.

*mükemmel olması, kökenindeki bütün yasadışıluk uygulamalarını durduracaktır. Ütopya'ya böyle bir kontrol sisteminin benzerliği açıkça yüzeysel olmaktan çok daha fazlasıdır.*⁷⁷

Foucault, bir şehirde veba salgını çıktığında dönemin otoritelerince alınacak önlemleri şu şekilde sıralar: Katı bir mekân çevrelemesi yapılıp bu alanın dışına çıkmak yasaklanır. Kent mahallelere bölünmelidir. Bireyler kendi alanlarına erzak istifi yaparlar. Eğer alanının dışına çıkan olursa ya cezalandırılır ya da ölürlür. Başiboş hasta hayvanların hayatlarına son verilir. Panopticon şu şekilde anlatılmaktadır:

*Teftiş sürekli dir. Bakışlar her yerde uyanıktır... Temsilci her gün sorumluluğu altındaki caddeyi gözden geçirmekte; her evin önünde durmakta; herkesi pencerelere çıkartmakta... herkesi adıyla çağırmakta; herkesten durumları hakkında teker teker bilgi almaktadır- ... eğer birisi pencereye çıkmazsa, temsilci bunun nedenini sormak zorundadır: “bu yolla ölümlerin ve hastaların saklanıp saklanmadıklarını kolayca keşfedecektir”. Herkes kendi kafesine kapatılmış, kendi penceresinde, adı okunduğunda cevap vermekte ve istenildiğinde kendini göstermektedir, bu canlıların ve ölümlerin büyük teftişidir.*⁷⁸

Kişilerin kendi alanlarında tutulduğu, her hareketlerinin denetlenip kaydedildiği, iktidarın hiyerarşik yapısına göre bilgi aktarımının olduğu, dışa kapalı, parçalara bölünmüş ve her bireyin gözetim altında tutulduğu böyle bir mekânda otoriter sistemlerin disipline edici modelinin genel yapısı ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Veba salgını bir düzen kurarak bitirilmeye çalışılmıştır. Düzenin rolü ise kaosu ortadan kaldırmaktır. Düzen bir bakıma her şeyi kayıt altında tutup, kişileri hücrelere kapatan bilginin tamamına sahip bir iktidar tarafından kurulur. Bu düzenin mimari yapısı ise Bentham'ın Panopticon'udur. Foucault düzenin mimari biçiminin ilkelerini şu şekilde sıralar:

...çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. ... Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür...

⁷⁷ Claey s, *Dystopia a Natural History*, 13.

⁷⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge, Ankara 1992, 246-247.

⁷⁹ Foucault, 248.

*Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır.*⁸⁰

Bu mekânlar gözetim altında tutmaya olanak sağlamaktadır. Hücre hapsinin, karanlıkta bırakmak ve gizlemek gibi fonksiyonları bu modelle ortadan kalkmıştır. Görünürlük iktidarın tuzağıdır ve aslında karanlık hücreler daha koruyucudur. Hücrelerin arasında duvar olması ya hastayla ya da mahkûmla iletişimi engellerken açık kısımdan gelen ışık denetleyen gücü aydınlık kılmaktadır.⁸¹

Foucault, *Özne ve İktidar* kitabında, hapishanelerden sapma heterotopyaları olarak bahsetmektedir. Foucault'ya göre heterotopyalar ütopyaların karşıtıdır. Ütopyalardan, mükemmelleşmiş toplumlar ve gerçekdışı mekânlar olarak bahsederken heterotopyalar toplumdaki gerçek mekânları yansıtmaktadır. Ütopyanın tam tersi mekânlar olan hapishaneler, hastaneler, mezarlıklar, müzeler, huzurevleri gibi toplumsal standartlardan uzaklaşan insanların yerleştirildiği mekânlara sapma heterotopyaları denir. Foucault'nun heterotopya olarak nitelendirdiği mekânlar distopik mekânlara örnektir. Hapishaneler bu bağlamda sapma heterotopyaları olarak politik distopyaların öncül modellerinden biridir.⁸²

Distopya edebiyatının ikinci türü ise teknolojik distopyalardır. Claey's, teknolojik distopyaların bilimsel ve teknolojik gelişmelerin neticesinde üretilen makine, robot ve androidlerle değil onların insanlığın zararına kullanıldığı toplumlarla ilgilendiğini söylemektedir. Claey's'e göre mesele ışın kılıcı ya da uzay yolculuğu değildir. Bu araçların birer baskı unsuru olarak kullanılıp kullanılmadığıdır; tıpkı bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde yaratılan atom bombasının İkinci Dünya Savaşı sırasında masum insanları kitleler halinde yok etmesi gibi.⁸³ Distopyanın asıl ilgilendiği konu, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin iktidar sahiplerinin çıkarlarını desteklerken, toplumun daha kötü şartlara itilmesine sebep olmasıdır. Bu bağlamda teknolojiyi ve bilimi elinde tutan güç modern baskıcı yönetimlerdir.

⁸⁰ Foucault, 251.

⁸¹ Foucault, 251.

⁸² Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (1994), "Başka Mekanlara Dair", (Çev.: Işık Ergüden, Osman Akınhay), Ayrıntı, İstanbul 2016, (5. Basım), 295-299.

⁸³ Claey's, *Dystopia a Natural History*, 286.

Kumar'a göre İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren atom bombası distopya türünün gelişmesinde etkili olmamıştır. Çünkü atom bombası teknolojik gelişmelerden biridir. Bu nükleer yıkım, baskıcı rejimlere teknolojiyi yeni bir kaynak olarak sunmuştur.⁸⁴ Teknoloji hangi ellerde olursa olsun sonuç, yabancılaşma, hâkimiyet ve insanlıktan çıkmadır. Teknolojik gelişmeler aynı zamanda geçen yüzyılda yaşanmış herhangi bir olaydan çok daha dehşet verici durumlara sebep olabilir. Kumar savaş sonrası yazılmış teknolojik distopyalardan şu şekilde bahsetmiştir:

*...teknolojik gelişmenin bu yüzyıldaki hızı ve ölçeği, iki dünya savaşı sırasındaki göz alıcılığı, geçmiş yüzyılda yaşanmış olabilecek herhangi bir şeyden çok daha dehşet verici yeni bir evreye girildiğini söylüyordu. Aldoux Huxley'in savaş sonrası dönemde, örneğin Cesur Yeni Dünya'yı Ziyaret'te (Brave New World Revisited, 1958), sıklıkla ifade ettiği görüşler bu türdendi.*⁸⁵

Totaliterlik, Claeys'in belirttiği üzere modern yönetimlerin tarihteki otoriter yönetim ya da polis devletlerinden farkıdır. İlk kez Benito Mussolini'nin yönetimindeki İtalya için kullanılan terim, halkın tamamını ruhen ve bedenen ele geçirip bütün değerleri kendinde toplayan bir yönetim biçimini işaret eder. Bu bakımdan teknolojik distopyalarda olduğu kadar politik distopyalarda da sıkça kullanılan bir terimdir. Büyük umutlar bağlanan Marksizm başarısız olmuş ve Almanya ile Rusya'da güce sahip olan yeni sınıfa İtalya'daki gibi totaliter iktidar olma hakkını vermiştir. Toplumun geneline umutsuzluk duygusu yayılmıştır ki bu distopyaların genel tonunu oluşturur.⁸⁶

Üçüncü tür olan çevresel distopya romanları, birçok şeyin yanlış gittiği kurgusal geleceklerdir. Birçoğunda çıkış yolları da belirtilmiştir. Çoğunlukla karşıt bireyler ve gruplar tarafından isyanlar çıkarılmaktadır; çünkü karakterler nükleer savaşlar veya çevresel felaketler gibi tehlikeli olaylardan kaçmak istemektedir. İsyancılar, yazarın okuyucununun sempati duymasını istediği değerleri özetler. Genellikle bu değerler "özgürlükçülük" ve "hümanistlik" tir. Özellikle iki tarihsel gelişim çevresel distopyaların gelişmesinde etkili olmuştur. İlk olarak, Avrupa'da başlayan devrimci hareketler yıkma sözü verdiklerinden daha korkutucu bir baskıcı sistem yaratmıştır. İkincisi, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, bilim ve teknolojinin ilerlemesi yeni bir

⁸⁴ Kumar, 593.

⁸⁵ Kumar, 626.

⁸⁶ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 286.

barbarlığı beraberinde getirirken, aynı zamanda iyileştirme ve mutluluk vaat etmiştir. Medeniyet, ilerlemenin yanı sıra yozlaşmanın da bir gerekçesi olarak da kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı, bu korkuların ilkinin doğruluğunu kanıtlamıştır. Distopya edebiyatının ortaya çıkma amacı, bu korkunç gelecekleri öngörmek ve alternatif dünyalar önermektir.⁸⁷

Çevresel Distopya, zamanımızın ruhunu tanımlamaktadır. Endişelerimiz uzun vadede iklim değişikliğine odaklanmıştır. İnsanoğlu, harika bir gezegenle ödüllendirildiği halde sanki onu mahvetmeye yemin etmiştir. Uluslararası anlaşmalar karbondioksit salınımını engellemeye yetkin değildir. Nüfus artışı hızı azalmamakta gün geçtikçe herkes için iyi bir yaşam standardı sağlamanın önünde engel oluşturmaktadır. Çocukların sisteme karşı kullanılma senaryosu (Ehrlich) artık mantıklı değildir. İnsanlar dünyayı tüketirken, tür kayıpları korkutucu derecede büyük ve hızlıdır. Kaynaklar sürekli azalmaktadır. Nükleer savaş tehdidi hala geçerliliğini korumaktadır.⁸⁸

Claeys, insanoğlunun çevreye fütursuzca müdahalesi devam ederse yakın bir gelecekte bizi bekleyen sonuçları şu şekilde sıralamıştır: Kutup buzulları ve çoğu Sibiryaya tundrası eriyecektir. Sıcaklık, mevcut sıcaklıkların 4 ile 6 derece üzerine çıkacaktır. Ancak bu daha ılıman bölgelerde olacaktır. Ekvator çevresinde, dünyanın en hızlı büyüyen nüfusunun milyonlarca evinin bulunduğu yer, artık yaşanamaz hale gelecektir. Halkları taşınmak zorunda kalacaktır. Yükselen deniz seviyesi, bozuk mahsuller ve çölleşme, kaynakları giderek daha azaltacaktır. Gezegendeki yaklaşık 20 milyar insan, su ve toprak için savaş halinde olacaktır. Korkunç fırtınalar büyük yıkımlara yol açacak, tropikal hastalıklar çok yaygın olacaktır. Büyük susuzluk, milyarlarca insanı etkileyecek ve kalabalık halinde yoksullukla savaşırken önce isyan edecekler, yok oluş başlayacaktır.⁸⁹

Çevresel distopyalar bu noktada gelecekte yaşanabilecek olası felaketleri öngörüp alternatif çözüm yolları sunmaktadır. Aşırı nüfus, Max Ehrlich tarafından yazılan *The Edict*'te ana temadır. Gelecekte Dünya Hükümeti, herkesin kişisel odasının duvar ekranlarından uydu aracılığıyla üç dilde propaganda yayınlamaktadır. Resmi günlük

⁸⁷ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 269-270.

⁸⁸ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 498.

⁸⁹ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 499.

kalori oranı WorldGov tarafından 652 olarak ilan edilmiştir. Plankton tarlaları ve kayalardan besin işlemleri artık yiyecek üretmek için yeterli değildir. Kuş yoktur, az ağaç, çok az bitki vardır. Et Çağının sonunda evcil hayvanların nesli tükenmiş de olsa müzelerde önceden doldurulmuş örnekler vardır. Yamyamlık ve yiyecek isyanları yaygındır. Buradaki baş karakter Carole, gerçek bir bebek doğurur. İnsan doğasından uzaklaşmış bu toplulukta gerçekleştirdiği ilk başkaldırı hükümetin doğum kontrol uygulamasına karşı çıkmasıdır. İşlediği suç sebebiyle eşiyile atık nükleer silahların konulduğu ıssız bir adaya kaçmak zorunda kalırlar. İlk defa özgür oldukları, insan gibi yaşadıklarını hissederler. Diğer isyancılar da oraya sığınmıştır ve hayat bu ıssız adada yeniden başlamaktadır. Ancak isyanları nüfusu daha da arttırmaktan öteye geçmez.⁹⁰ *The Edict*'te ekolojik dengenin insan dışındaki diğer unsurlarının azalması evrenin olası bir yıkımının başlangıcıdır. Kendi varlığını diğer canlılardan üstün tutan insan, onları yalnızca kendi amaçları doğrultusunda kullanarak zamanla yok etmiştir. Bu noktadan sonra hükümetlerin yayınlayacağı fermanlar, kalori kısıtlamaları, doğum kontrol politikaları muhtemel sonu ötelemekten ileri gidemez.

Carole gibi distopyalardaki karakterlerin bir takım ortak özellikleri bulunmaktadır. Distopya kahramanlarında, batı toplumuna ait Augustinyen düşüncesi temellidir. Kumar distopyada belirleyici olan bu düşüncenin aslında ütopya için belirleyici olan Pelagian düşüncesine tezat olduğunu belirtir ve konuyu şöyle açıklar:

Ütopya ve karşıütopyanın örülmüş hikâyesi gerçekten de ilginç olarak batı düşüncesi içerisindeki Augustinyen ve Pelegian gelenekler arasındaki uzun süreli çatışma olarak anlatılabilir. Ütopyacı ... bir Pelegian'dır. İlk günahı reddeder ve insanların doğru çevreyi yaratarak kendilerini kusursuzlaştırabileceklerine inanır. Karşıütopyacı, Huxley ve Orwell'in eğilimleri gibi, Augustinyendir. Koşullar ne kadar elverişli olursa olsun, sürekli kibir, açgözlülük ve hırs günahlarına teslim olan zayıf insani yaratıklar görür. Karşıütopyacı ilk günaha inanmak zorunda değildir, ama insan doğasına yönelik kötümser ve determinist görüşü onu dünya üzerinde iyi toplumu yaratmaya yönelik her girişimin boş çaba olmaya yazgılı olduğu kanısına götürür.⁹¹

⁹⁰ Claey's, *Dystopia a Natural History*, 468.

⁹¹ Kumar, 173.

Pelegian düşünce yapısı insanın iyileştirilebilir doğasından bahsederken, Augustinyenler hırs ve açgözlülüğün insanoğlunu esir aldığını düşünürler. Distopik karakter yalnızca muhafazakâr bir düşünce yapısına mahkûm değildir. Kendilerini değişik şekillerde ifade edebilirler. Karşıütopycı karakterler Kumar'a göre "... *"goncadaki kurtçuk"* ve *"güldeki diken"* olmuştur. *Cennetin bahçesi'ndeki elma ağacının çevresine kendisini dolayan yılan gibi, tarih ve insanlığa yönelik iyimser görüşlerin kötümser karşı noktaları*"⁹² olmuşlardır.

Kumar'a göre karşıütopycı karakter somutu soyuta, bugünü geçmişe, acil bir görevi uzun vadeli bir işe tercih eder ve gerçekten istenen şey gelecekte değil şimdi yapılmalıdır. Distopik karakterin bir başka özelliği ise kendini demokrasi, eşitlik, özgür dünya gibi ulvi meselelere adarken gerçeklikle bağını koparmamak için gündelik işlere ve belli bir rutine tutunmasıdır. Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya* kitabında 1984 romanında Winston Smith karakterinin bu bağlamda akıl sağlığını korumak için çay yapma, eski moda nesnelere toplama, ısınma gibi yollara başvurduğunu dile getirir.

"Hubris", kibir anlamına gelmektedir ve distopik karakterin felsefi ve olgun tarzının düşmanıdır. Distopik karakterin hubris ile savaşımlı halinde olduğunu belirten Kumar, distopik karakterden şu sözlerle bahseder:

*Karşı ütopycı karakter uzun ömürlü bir felsefenin terimlerini sağlar. Kendini bütün çağlarda bütün kılıklarda ifade edebilir... Renkleri çeşitli şekillerde, hicvedici, alay edici, tehditkardır; ki hepsi de insan kibri ve kendini beğenmişliği karşısında etkili bozguncular olabilirler. Kendisini yaşlı insan bilgeliğinin olgunluğunun özeti, insan doğası ve insani çabalamalar hakkındaki insanoğlunun kolektif deneyimlerinden damıtılmış yedek ama temel doğruların ambarı olarak sunar. Esas hedefi hubristir. İnsanlığın Tanrıları taklit etmeye yönelik küstahça savları.*⁹³

Claeys'e göre, edebi distopyalara ilişkin üç ana yaklaşım, yazarın niyeti, okur odaklı ve içerik temelli yaklaşımlardır ve hepsi de yorumlayan kişinin metinle ilgili bakış açısıyla iç içe geçmiş durumdadır. İçerik temelli yaklaşımda, kurgusal biçimde işlenen sosyal ilişkiler analiz edilmektedir. Özellikle modern distopyanın ana teması

⁹² Kumar, 175.

⁹³ Kumar, 178.

totaliterlik olduğu için var olan rejimin baskı derecesi önem taşımaktadır. Burada karakterlerin yabancılaşması ve tecrit otoriter yönetimler tarafından tasarlanmaktadır.

Distopyalar, var olan toplumsal ve politik düzenin aksayan yönlerini eleştirmek adına yazılan hicivlerdir. Teknolojik distopyalarda, teknoloji daha çok bireyleri insanlıktan çıkarmakta ve onların toplumlarını küçümsemekte büyük bir rol oynamaktadır.⁹⁴ Bu bilgiler ışığında, J. G. Ballard'ın *Gökdelen* romanı totaliter bir yönetici olan Anthony Royal'ın binada sınıfsal yerleşim planlaması, yabancılaşma, oluşan toplumsal sınıfların çatışması ve teknolojinin kişisel çıkarlar için insanlığın zararına kullanılması, fordizm gibi noktaları içermesi bakımından içerik odaklı analiz edilecektir.

⁹⁴ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 290.

İKİNCİ BÖLÜM

JAMES GRAHAM BALLARD VE *GÖKDELEN*

2.1. J. G. BALLARD'IN HAYATI VE DİSTOPYA

Gökdelen romanının yazarı James Graham Ballard (1930- 2009), İkinci Dünya Savaşı'ndan kişisel tanıklıklarıyla etkilenmiş bir yazardır. Eserlerindeki distopik öğeler çocukluğuna ait izler taşımaktadır. 1930 Şangay doğumlu yazar, babasının Manchester bağlantılı tekstil işi sebebiyle ailesiyle birlikte Çin'de yaşamıştır. Çocukluğunda Katedral okuluna gitmiş, on bir yaşında ilk kısa hikâyesini yazmıştır. 1942'de Japonya ve Amerika'nın da dâhil olduğu İkinci Dünya Savaşı sırasında, ailesi ile birlikte Japon askerleri tarafından Lunghua yakınlarında bir esir kampında savaş bitene dek tutulmuştur.⁹⁵

Ölü bedenler, bomba sesleri arasında geçen çocukluğu, savaşın soğuk yüzüyle tanışan yazarı derinden etkilemiş ve eserlerine kasvetli bir hava katmıştır. Yazarı distopya tarzına yaklaştıran bu geçmiş deneyimidir. Ballard, otobiyografisinde "*Lunghua kampının bir tür hapishane*"⁹⁶ olduğunu dile getirmiştir. Aile savaştan sonra İngiltere'ye dönünce, yazar önce Cambridge'deki Leys Okuluna kaydolmuş, ancak eğitimini yarıda bırakıp, King's Collage'da tıp okumaya başlamıştır. Ancak buradaki öğrenimini de tamamlamadan Kanada'da yaşama kararı almıştır. Kraliyet Hava Güçlerine asker olarak katılmıştır. Hayatının dönüm noktası olan bu yerde Amerikan bilim kurgu dergileriyle tanışan yazar ilk eseri olan *Passport to Eternity*'yi kaleme almıştır. Bir süre çeşitli yaynevlerinde editör olarak çalışan yazar, 1960 yılında ona profesyonel yazarlık yolunu açan *Wind From Nowhere* 'i yazmıştır.⁹⁷

Stephenson'a göre Ballard'ın bütün kategorilerden ve geleneklerden uzak kendine has bir tarzı vardır. Yetmişlerde ve seksenlerde yazarın *The Atrocity Exhibition* (1970) ve *Crash* (1973) adlı romanları okuyucu ve eleştirmenler tarafından müstehcen olmakla

⁹⁵ Gregory Stephenson, *Out of the Night and Into the Dream A Thematic Study of the Fiction of J. G. Ballard*, Greenwood, Newyork 1991, 9.

⁹⁶ Ballard, J. G., *Miracles of Life Shangai to Shepperton An Autobiography*, Fourth Estate, 2014, ISBN: 9780007283088. (e-book), 4. (chapter 7)

⁹⁷ Stephenson, 9-11.

eleştirilse de zamanın yazarları tarafından övgüyle karşılanmıştır. Onun kimseye benzemeyen bakış açısı yabancı okuyucunun da ilgisini çekmiştir. Ballard'ın en büyük başarısı Lunghua esir kampındaki tecrübelerine dayanan *Empire of The Sun* isimli kitabıdır. Bu romanıyla 1984'te Guardian Fiction Prize ve Booker Prize ödüllerinin sahibi olmuştur.

Kumar, Ballard'ın distopyaya bakış açısını şu sözlerle yansıtmıştır:

“... iç uzaya yapılan yolculukların çoğunun nerede son bulduğuna dair kuşku yoktu: Cehennemde ama genellikle toplumsal bağlamın ancak ipuçlarının verildiği mahrem bir cehennemde. “Geleneksel cehennemler” der Ballard, artık eskidi. “Yirminci yüzyılın insan barındıran cehennemleri daha mahrem olaylar. Demir çubuklar arasındaki boşluklar insanın kendi kafatasındaki dikiş yerleri. Bu, yalnızca bilimkurgunun değil zamanın yüksek edebiyat kültürünün çoğunun da sevdiği bir tür karşıütopya. Gerçekten de romancılar, ütopya topraklara atıldıklarında, neredeyse doğal olarak karşıütopya tarza düşüyor göründüler. Şimdinin dehşeti ve geleceğin korkusu, sanki onların içinde içgüdüsel olarak varmış gibi.”⁹⁸

Ballard'ın distopyasında cehennem kavramı yirminci yüzyıldaki şiddetin olası bir sonucudur. Modern insan cehennemi bu dünyada yaşamaktadır. Ballard gibi yazarların distopik eserler yazması, çağın felaketlerinden son derece etkilenen bireyler olmalarından kaynaklanmaktadır.

Ballard, 2006 yılında Simon Sellars ile yaptığı röportajda distopya türünde eserleri kaleme almasını, büyük bir kısmını tecrübe ettiği yirminci yüzyılın zalim bir çağ olmasına bağlamaktadır. Bu dönemde başvurulan şiddet ve zulmün başka hiçbir dönemde karşılığı yoktur. Birçok eseri son yüzyıla ilgili olduğu için herhangi bir çaba göstermeden distopya türünde eserler verilebileceğini savunur.⁹⁹

2.2. GÖKDELEN ROMANININ DİSTOPYA IŞIĞINDA İNCELENMESİ

Eserde, distopyanın karanlık ve kasvetli tonuna uygun bir mekânda, hapishaneyi andıran kırk katlı bir apartmanda yaşayan yaklaşık iki bin sakinin, zaman içinde

⁹⁸ Kumar, 628.

⁹⁹Simon Sellars ve Don O'hara, (Editör), “2006: Simon Sellars ‘Rattling other people’s”, *Extreme Metaphores*, Fourth Estate, London 2014, 684.

yaşadıkları katlara, başka bir deyişle, sosyal statülerine göre gruplanıp birbirlerine ve binanın yaratıcısı Anthony Royal'a karşı başlattığı savaş anlatılmaktadır.

Roman, birinci bölümde açıklanan distopya türlerinden hem politik hem de teknolojik distopyanın özelliklerini taşımaktadır. Politik distopya olarak, Anthony Royal'ın bina sakinlerini gözetlemesine ve onların üzerinde baskı kurmasına mekânsal açıdan olanak veren ve bir çeşit hapishaneyi andıran *Gökdelen*, Foucault'nun ileri sürdüğü, Jeremy Bentham'ın çizimlerine dayanan Panopticon'un özelliklerini taşımaktadır. "*Herkesin sürekli tekrarladığı gibi, Royal binanın "en tepesinde" oturuyordu;*"¹⁰⁰ Royal'ın konumu "*dikey bir şehir*"¹⁰¹ olan gökdelenin "*fahiş fiyatlı hücreleri*"¹⁰²ni daha kolay ve etkili bir şekilde kontrol etmesini sağlamaktadır. Eserin politik distopyaya ait özelliklerine "*Gökdelen'de Mekân: Hapishane, Hayvanat Bahçesi*" ve "*Gökdelen'de Katlar Arası Çatışma*" bölümlerinde yer verilmiştir.

Teknolojik distopya olarak ele alındığında; mimari teknolojiyi toplum üstünde baskı kurmak için kullanan Anthony Royal, kendisi de dâhil gökdelende yaşayanların büyük bir bölümünün felaketini hazırlamıştır: "*Gökdelen bina sakinleri topluluğuna değil, izolasyon içinde yaşayan bireylere hizmet için tasarlanmış dev bir makineydi.*"¹⁰³

Teknolojik ilerleme sonucu, seri üretime geçilmesi insana duyulan ihtiyacın azalmasına ve insanların daha çok boş vaktinin olmasına sebep olmuştur. Bu durum fordizm olarak adlandırılan insanlığı donanım ve uygarlık bakımından geriye götüren bir düzen doğurmuştur. Romanda zaman içinde işe gitmeyi bırakan insanlar kurdukları barikatların arkasında yaşamış, süpermarketi yağmalamış, cinsel saldırılarda bulunmuş ve evcil hayvanları yemeye başlamışlardır. Yabancılaşma tekniği kullanılarak zamanın ünlü mimarı Fransız Le Corbusier'in gökyüzünde cennet inşa etme projesinin eleştirisi yapılmıştır. "*...Asma cennetimizi tasarlayan mimar...*"¹⁰⁴Anthony Royal, Le Corbusier'e bir göndermedir. Yazarın amacı bu tarzda bir yapılaşmanın yaratabileceği toplumsal ayrışmaya ve şiddet içeren kaos ortamına dikkat çekmektir. Eserin teknolojik

¹⁰⁰ Ballard, 14.

¹⁰¹ Ballard, 7.

¹⁰² Ballard, 5.

¹⁰³ Ballard, 9.

¹⁰⁴ Ballard, 14.

distopya özellikleri, “Teknolojik Bir Ürün Olarak *Gökdelen*” ve “Baskıcı Güç: Anthony Royal” bölümlerinde incelenecektir.

Son olarak, ana karakter Robert Laing, distopik kahramanın özellikleri bakımından “Romanın Distopik Karakteri: Dr. Robert Laing” bölümünde incelenecektir. Royal’ın kurduğu bu yeni toplumsal düzenin insanları kutuplaştırması ve sınıflara ayırması adaletsizliği beraberinde getirmiştir. Çatışma ortamını sona erdiğinde Laing, binanın yaşanabilir bölümlerinde hayatını devam ettirir. Sisteme karşı verilen savaşın sonunda baskıcı güç sahibi Anthony Royal ölür.

2.2.1. *Gökdelen*’de Mekân: Hapishane, Hayvanat Bahçesi

Hapishaneler, politik distopyanın öncü modellerinden biridir. Baskıcı yönetimlerin toplumsal düzeni korumak için başvurdukları hapishaneler, distopyayı kısıtlanmış, kapana kısılmış bireylerin tasvirinde mekânsal açıdan desteklemektedir. Fransız düşünür Michel Foucault ütopyanın karşıtı olan sapma heterotopyalarını distopik mekanlar olarak tanımlamıştır. Bu mekanların en yaygını hapishanelerdir. Hapishane, davranışları toplumsal kurallara uymayan insanların içine alıkonulduğu heterotopyalardır.¹⁰⁵ Foucault, Panopticon’un mahkûmu görülmeden gözetleyen mimari yapısını ve otoritenin güçlenmesi konusunda bu yapının önemli bir yeri olduğunu anlatmaktadır.¹⁰⁶ Claeys’e göre hapishaneler, mahkûmların resmi olarak yönetildiği toplama kurumlarıdır. Bu tür organizasyonlarda, kimlik kaybı ve tekdüzelik gibi özellikler bulunmaktadır. Toplayıcı yapısını, dış dünyayla irtibatı ve kaçışı engelleyen duvarları ile nüfusun tamamının gözetim altına alınması oluşturur.¹⁰⁷

Ballard’ın eseri *Gökdelen*’de, Foucault’nun hapishane heterotopyasının özelliklerini görmek mümkündür. Panopticon, kraliyete ait bir hayvanat bahçesi gibidir. Sebastian Groes göre *Gökdelen* hapishane ve hayvanat bahçesi gibi mekanların izlerini taşımaktadır: “Tanrı’ya şükür ki bu kürk astarlı hapishaneden nihayet kurtuluyordu.”¹⁰⁸ “*Gökdelen* sakinleri ışıkları söndürülmüş bir hayvanat bahçesinde bir arada yatan

¹⁰⁵ Foucault, *Özne ve İktidar*, 297.

¹⁰⁶ Foucault, *Özne ve İktidar*, 251.

¹⁰⁷ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 13.

¹⁰⁸ Ballard, 85.

*yaratıklar gibiydiler.”*¹⁰⁹ Panopticon, modern toplumların sürekli gözlem altında tutularak baskı toplumlarına dönüştüğü tarihsel bir evrim için kullanılan bir metafordur.¹¹⁰ Sebastian Groes’e göre “*Gökdelen bu nedenle, iktidarın mimari ve coğrafi mekânsallık aracılığıyla örgütlenme biçimlerine karşı kurgusal bir protesto olarak okunabilir. Roman, coğrafi kodların ve mimarinin örtük anlamını vurgulamaktadır ve bu tür otoriter gücün kodlanması, demokratik değerlerin kaybına neden olabilir.*”¹¹¹

Groes, Anthony Royal’ın sosyal bütünleşme hayaliyle şekillendirdiği bu yeni sosyo ekonomik yapının bir inceleme niteliği taşıdığını belirtir. Bu durum anlatıcının, projesinin başarısız olduğunu fark eden Anthony Royal hakkındaki şu yorumuyla ifade edilir:

*Belirmesini umduğu yeni toplumsal düzene gelince, başlardaki kuşhane gökdelen vizyonunun gerçeğe tahmininden de yakın olduğunu artık biliyordu. Yüzlerce kafesi üst üste duran dev bir dikey hayvanat bahçesi inşa etmişti farkında olmadan. Bu zeki ve egzotik hayvanların kapıları açmayı öğrendikleri düşünülünce, son birkaç ayda gerçekleşen tüm olaylar mantıklı geliyordu.*¹¹²

Stephenson’a göre *Gökdelen* romanında bina farklı karakterler tarafından hapishane ve hayvanat bahçesine benzetilmiştir.¹¹³ Eserde bina sakinlerinden belgesel yapımcısı Richard Wilder, bir hapishane belgeseli üzerinde çalışmaktadır. Odaya düşen ışık açısı nedeniyle dairesini, çekimleri süren hapishaneye benzetir:

*Jaluzilerden biri açılmıştı ve gün ışığı beyaz duvarlara dikdörtgen şeklinde vuruyordu. Wilder odayı hapishanenin psikiyatri kanadındaki, iki gün önce çekim yaptığı bir hücreye benzetip huzursuz oldu.*¹¹⁴

Stephenson binanın yirmi beşinci katında oturan Laing’in dairesini hücreye benzetir:¹¹⁵

¹⁰⁹ Ballard, 133.

¹¹⁰ Sebastian Groes, “The Texture of Modernity in J. G. Ballard’s Crash, Concrete Island and High Rise”, Jeannette Baxter, Rowland Wymer (Ed.), *J. G. Ballard: Visions and Revisions*, (ss 123-141), Palgrave Macmillan, New York 2012, 138

¹¹¹ Groes, 138.

¹¹² J. G. Ballard, *Gökdelen*, (1975), (Çev. Dost Körpe), Sel, (2. Baskı), İstanbul 2015, 142.

¹¹³ Stephenson, 82.

¹¹⁴ Ballard, 45.

*Laing apartmanın sarp ön cephesinde neredeyse rastgele yerleştirilmiş bu fahiş fiyatlı hücreyi, boşandıktan sonra ortalarda görünmeden kafa dinleyebileceği bir yer aradığı için satın almıştı.*¹¹⁶

Laing çok uzun süre gökdelenin ayrılmamıştır. Gökdelenin zamandan soyutlayan yapısı nedeniyle en son ne zaman gittiğini tam olarak bilemediği tıp okuluna gitmek için hazırlanmaktadır ve binadan ayrılışını uzun süredir ceza çeken bir mahkumun serbest kalışı olarak nitelendirir:

*Gardırop aynasından kendini inceledi. Karşısındaki sıksa, beyaz tenli, anlı morarmış, üstüne fazla bol gelen bir takım elbise giymiş, hantalca duran kişi hiç güven verici değildi; uzun süre hapis yattıktan sonra serbest bırakıldığında, üstünde hapisanenin verdiği takım elbiseyle öylece durup da yabancı gün ışığına gözlerini kırıştıtararak bakan bir adam gibiydi.*¹¹⁷

Ballard'ın romanındaki gökdelen, yapımı devam eden bir inşaat projesinin bir parçasıdır. Tamamlanmak üzere olan diğer gökdelenlerin sakinleri, yavaş yavaş kafeslerine yerleşen hayvanat bahçesindeki hayvanlara benzetilir. Laing karşı binada yaşayan insanlardan şu şekilde bahseder:

*Laing üst üste göz alabildiğine yükselen balkonlara bakarken, kendini habis bir hayvanat bahçesindeki bir ziyaretçi gibi hissetti; buranın üst üste duran kafeslerinde, gelişi güzel ve vahşice zalimlik yapabilecek yaratıklar vardı. Balkon korkuluklarına yaslanmış birkaç kişi, Laing'i ifadesizce seyretmekteydi,*¹¹⁸

Stephenson'a göre bina hakkında hapisane ve hayvanat bahçesi benzetmeleri yapan bir diğer karakter gökdelenin mimarı Anthony Royal'dır. Mimarın hayalleri arasında bir hayvanat bahçesine sahip olmak vardır:

Kendine ait bir hayvanat bahçesi olsun istemişti hep; içinde yarım düzüne iri kedi ve daha da önemlisi, her cinsten kuşları içeren dev bir kuşhane bulunmalıydı. Hayvanat bahçesinin birçok tasarımının taslağını çizmişti yıllar boyu; bunlardan biri -ironik bir şekilde- bir gökdelenin taslağıydı ve bu binada kuşlar, gerçek yuvaları olan gökyüzüne açık yerlerde serbestçe

¹¹⁵ Stephenson, 82.

¹¹⁶ Ballard, 5.

¹¹⁷ Ballard, 107.

¹¹⁸ Ballard, 109.

*gezinebileceklerdi. Royal hayvanat bahçeleriyle ve büyük yapıların mimarisiyle oldum olası yakından ilgilenmişti.*¹¹⁹

Royal tasarladığı insanlar için hayvanat bahçesi projesinin en üst katında kendisi ve eşi için özel bir kat oluşturmuştur. Bin kafesli bu hayvanat bahçesi Royal için hayallerinin gerçekleşmesi demektir:

*Kapının önünde durup, uzaktan gelen seslere kulak kabarttı; bir çocuk ağlamasının elektronik parodisiydiler sanki. Katın diğer ucundaki dairelerin içinde dolanıyorlardı, metalik ve soğuktular, Royal'ın özel hayvanat bahçesinin hayvanlarının sesleriydiler.*¹²⁰

Hayvanat bahçesi projesinin uygulama noktasında kapana kısılmış, kapatılmış hisseden bina sakinleri kafeslerinden kaçarak sahipleri Anthony Royal'a karşı bir direniş başlatırlar. “Bu azgın çeteye bakan Royal etrafının okuma yazmayı çat pat bilen çocuklarla çevrili olduğuna inanacaktı neredeyse. Hayvanat bahçesi, bakıcısına isyan etmişti.”¹²¹ Royal'ın insanlar için kafes modelinden esinlenerek yarattığı distopik mekan, hayvanat bahçesinden bir hapisaneye dönüşmüştür. Bu noktada binadan olabildiğince hızlı kaçmaya çalışan mimar için kırk katlı bir hapisanin terasından giriş katına ulaşmak oldukça zordur:

*Burada ceset olsa fark edilmez, diye düşündü Royal. Alsas Vandalların hışmına uğramış soyunma kabinine doğru, yeri koklaya koklaya giderken, Royal bastonunu sallayarak nemli havayı hareketlendirmeye çalıştı. Apartmanın bu alt kısmında boğulacak gibi oluyordu. Bu kısa ziyarette bile tepesindeki onca insanın, binlerce ayrı hayatın, her biri kendi zaman ve mekânında hapsolmuş kişilerin ağırlığı altında ezildiğini hissetmişti.*¹²²

Anthony Royal'ın gökdelenden kurtulma isteği binayı yaratma arzusu kadar güçlüdür. Hapishaneden kaçıışı esnasında projesinin sonucunda yeni bir sosyal sınıfın ortaya çıkışından bahsetmektedir. Baskı altında ve sıkışmış hisseden bu topluluğun varoluşu, onun “kürk astarlı hapishane”sinin bir ürünüdür:

Bu pahalı dairelerde zarif mobilyaları ve zekice duyarlılıklarıyla birlikte kısıtlı kalmış ve kurtulma şansı olmayan bu insanlar bir bakıma geleceğin

¹¹⁹ Ballard, 84.

¹²⁰ Ballard, 146.

¹²¹ Ballard, 151.

¹²² Ballard, 93.

*hali vakti yerinde ve eğitilmiş proletaryasının öncüleriydi. Royal tek bir kaba şömine rafı süsü, kar beyazı olmayan tek bir lavabo, tek bir umut ışığı görmek için herşeyini verirdi. Tanrı'ya şükür ki bu kırk astarlı hapishaneden nihayet kurtuluyordu.*¹²³

Romanın anlatıcısı, gökdelen sakinlerini kafeslerine kapatılmış vahşi hayvanlara benzeter. Katlar arası yaşanan ve aralıklarla devam eden çatışma, insanlıkla ilgisi kalmamış vahşilerin saldırılarıdır:

*Gökdelen sakinleri ışıkları söndürülmüş bir hayvanat bahçesinde bir arada yatan yaratıklar gibiydiler; arada sırada, kısa süreliğine birbirlerine vahşice saldırıyorlardı.*¹²⁴

Panopticon'un bir özelliği olan görülmeden baskı kurmak, en üst beş katın elinde tuttuğu güç tarafından istedikleri katlarda elektrikleri kesmesiyle gerçekleştirilmiştir. Sıkışmışlık hissi ve binanın alt katlarına inildikçe sosyo ekonomik yapıda görülen gerileme, sakinlerin içindeki şiddet duygusunu harekete geçirmiştir. Sadece en üst on katta yaşayanların köpekleri vardır. Sahiplerini cezalandırmak için Wilder'in yüzme havuzunda boğarak öldürdüğü Afgan'dan sonra, alt kat sakinlerinin köpeklere şiddet uygulaması yaygınlaşmıştır. Son olarak da Royal'in asansörle on beşinci kata ulaşan köpeği Alsas'a sopalarla zarar verilmiştir. Anthony Royal liderliğindeki bu grup binada uygun gördükleri katları elektriksiz bırakarak davranışları neticesinde onları cezalandırmışlardır:

*Pangbourne diz çöküp köpeğe tuhaf ısıklar çaldı peş peşe. Jinekolog birkaç haftadır Royal'a alt katlara misilleme olsun diye binanın elektrik şalterlerini kapatmasını ısrarla öğütüyordu. Royal'ın komşularının üstündeki otoritesinin başlıca kaynağı, gökdelen ahalisine karşı böyle bir güce sahip olduğunun varsayılmasıydı,*¹²⁵

Gökdelenin, yaratıcısı Anthony Royal tarafından kafes model alınarak oluşturulan kısıtlayıcı yapısı, insanlar için yaşanacak yer olmaktan ziyade kendilerini mahkum gibi hissettikleri bir hapishaneye dönüşmüştür. Örneğin, uzun bir süre sonra tıp okuluna gitmeye karar veren Laing aynadaki görüntüsünü bir mahkuma benzeter. "... uzun süre hapis yattıktan sonra serbest bırakıldığında, üstünde hapishanenin verdiği takım

¹²³ Ballard, 85.

¹²⁴ Ballard, 133.

¹²⁵ Ballard, 87.

elbiseyle öylece durup da yabancı gün ışığına gözlerini kırpıştırarak bakan bir adam gibiydi."¹²⁶ Bu bağlamda distopik mekan olarak hapisane ve hayvanat bahçesinin özelliklerini *Gökdelen*'de görmek mümkündür. Groes'in bahsettiği *Gökdelen*'de Panopticon oluşumu, hayvanat bahçesi olarak tasarlanan binada hayvanlar yerine insanların yaşaması, otorite olarak kabul edilen Anthony Royal yerine en üst beş katın daha çok söz hakkına sahip olması, son olarak da insanların bireysel hareket etmekten ziyade katlar arası oluşturdukları gruplarla birlikte yaşamaları şeklinde gerçekleşmiştir.¹²⁷

2.2.2. *Gökdelen*'de Katlar Arası Çatışma

Baskı yönetimi, politik distopyadaki totaliter iktidarın yapı taşlarından biridir. Yönetim prensipleri korkuya dayanmaktadır. Sınıf kökenleri kan bağına dayanır. Eğitimli insanların küllerinden mühendis, doktor gibi yeni toplumsal gruplar doğmuştur.¹²⁸ Bununla birlikte sınıflar arası çatışma toplumu iç savaşa sürüklemektedir. Bu bağlamda Ballard'ın eseri *Gökdelen*, kırk katlı dikey bir şehir tasarlayan mimar Anthony Royal'ın kendisini kurguladığı toplumun en üst katına yerleştirip, alt katlara doğru sosyal ve ekonomik üstünlüğe göre kiracıları konumlandığı bir sistemdir. Bu sistem, üst sınıfların yüksek hızlı asansörleri kasten açık bırakmaları, otuz beşinci kattaki yüzme havuzunu alt kat sakinlerinin kullanamaması, Royal'ın katındaki çocuk bahçesinde hiçbir çocuğun oynayamaması gibi haksızlıklara yol açtığı katlar arası çatışma başlamıştır.

Gökdelenin içinde yaşayan insanlara hissettirdiği kısıtlanma ve hapsolme duygusu, kurulu düzene karşı şiddetli bir isyan başlatmıştır. 40. katta oturan kuyumcunun, dairesinden park halindeki araçların üstüne düşerek hayatını kaybetmesi olayların hızla ilerlemesine sebep olmuştur:

Ezilmiş arabaya ve tepesinde gömülü cesede kimse yaklaşmıyordu. Parçalanmış smokin ceketini ve küçük rugan ayakkabıları gören Laing, ölü adamı tanır gibi oldu; 40. katta oturan kuyumcuymuş sanki. Yuvarlak camlı

¹²⁶ Ballard, 107.

¹²⁷ Groes, 138.

¹²⁸ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 136.

*gözlüğü yerde, arabanın ön tekerlerinin yanında yatıyordu; gözlüğünün kırılmamış camları apartmanın parlak ışıklarını yansıtıyordu.*¹²⁹

Binanın kurucusu Anthony Royal'ın toplumu katlara göre gruplandığı bu düzen, zaman içinde apartman sakinleri arasında oluşan düşmanca duygular sebebiyle, bir savaş ortamı meydana getirmiştir. “Sağ kalmak için, alt katların saldırılarına karşı tampon vazifesi görecektir müttefiklere ihtiyacımız var; bir de daha çok asansörü kullanabilmek için. Binanın orta kısmıyla irtibatımızın kesilmesiyle karşı karşıyayız”.

¹³⁰Stephenson'a göre *Gökdelen*'de kurulan düzen, toplumsal yapıyı şu şekilde etkilemiştir:

*Yaşadıkları katlara göre parçalara ayrılan Gökdelen'in sakinleri, binanın hizmetlerinin tahrip edilmesine ve tam ölçekli bir savaşa, hızla tırmanan gruplar veya “klanlar” arasındaki şiddetli çatışmalara girerler. Sadece birkaç ay boyunca, sakinler aydınlanmış, medeni insanlardan feodalizm ve kabilecilik dönemlerine doğru barbarlığa ve mutlak vahşiliğe dönerler.*¹³¹

Romanda ilk katlar arası ayırım, Doktor Laing'in yirmi üçüncü katta yaşayan ablası Alice tarafından oluşturulur. İlk on katta ikamet eden hostesler Alice'e göre alt seviyededirler. Çünkü ondan daha alt katta yaşamaktadırlar. Onların gizemli hareketlerine Alice'in tahammülü yoktur. Eserde söz konusu ayırımdan şu şekilde bahsedilmiştir:

*Laing'in ablası ona gökdelende bir yerde faal bir genelev bulunduğunu ağzından kaçırmıştı bir ara. Uçak hosteslerinin faal sosyal hayatlarını yaşarkenki gizemli hareketleri, özellikle de üst katlardaki tavırları Alice'i rahatsız etmişti besbelli; öncelikler sistemi tamamen kat yüksekliğine göre kurulmuş olan binanın doğal toplumsal düzenine bir şekilde müdahale ediyorlardı sanki. Laing kendisinin ve komşularının üst katlardan gelen gürültülere, üst katlarda oturanların aşağıdan gelen gürültülere gösterdiklerinden çok daha fazla tolerans gösterdiklerini fark etmişti.*¹³²

Binada çocuk sahibi olanlar en alt katlarda yaşarken evcil hayvan besleyenler üst kat sakinleridir. Köpeklerini alt kattakileri rahatsız etmek amacıyla binada dolaştırmaktadırlar. Bu durum alt kat sakinlerinin zaman içinde üst sınıflara öfke

¹²⁹ Ballard, 42.

¹³⁰ Ballard, 96.

¹³¹ Stephenson, 82-83.

¹³² Ballard, 13.

duymasına ve ani şiddet patlamalarına zemin oluşturur. Ballard, köpeklerin ve çocukların bu sistemdeki yerini şöyle açıklamaktadır:

*Köpeklerin neredeyse tamamının sahipleri en üstteki on katta oturanlardı, elli çocuğun çoğu da tersine en alttaki on katta oturuyorlardı. Aşırı şımartılan bu köpeklerin sahipleri komşularının rahatını ve mahremiyetini hiç umursamıyorlardı. Köpekler akşamları yürüyüşe çıktıklarında otoparkların etrafında havlıyor, arabaların arasına tuvaletlerini yapıyorlardı. Asansör kapılarına işedikleri de oluyordu.*¹³³

Graham Matthews'a göre "Gökdelin'de kendiliğinden bir şiddet patlaması enfeksiyon gibi yayılır ve ailelerin ayrılmasına, medeni normların yıkılmasına ve saldırgan, ben merkezci davranışa yol açar. Dolayısıyla roman, şiddeti geleneksel bir ışıkla toplulukları tehdit eden ve parçalayan bir güç olarak tasvir eder."¹³⁴Alt kat sakinlerinden Richard Wilder katlar arası savaşı ateşleyen ilk eylemi, bir elektrik kesintisi sırasında binada üst katlarda yaşayan bir film yıldızının köpeğini suda boğarak gerçekleştirilir. Şiddet ve kaos ortamı bu olaydan sonra artarak devam eder ve binanın toplumsal çöküşü başlar. Yazar, orta katlarda yaşayanların bu çatışmanın neresinde olduğunu şu şekilde açıklar:

*Binanın orta kısmı -aşağı yukarı 10. Katla 30. kat arası- üst ve alt katlar arasında bir çeşit tampon devlet işlevi görüyordu. Köpeğin ölümünden sonraki kısa arada, gökdelenin orta kısmına farkındalık yüklü bir çeşit sükûnet hâkim oldu.*¹³⁵

Kırk katlı gökdelenin yirmi beşinci katında oturan Doktor Laing, üst katlarda oturanların kendilerini alt kattakilerden daha üstün gördüğü gökdelenin toplumsal hiyerarşisinden bunalmıştır. Gücü elinde tutma arzusunun yarattığı gruplaşmadan uzaklaşıp kendini ilk kez rahat hissettiği bir ortama katılmıştır:

*Tıp okulunda çalışan efemine ama sevimli bir psikiyatrist olan Adrian Talbot'ın düzenlediği, 27. kattaki partide Laing o gün ilk kez gevşemeye başladı. Bütün davetlilerin civar dairelerden olduğunu hemen fark etti. Yüzleri ve sesleri rahatlatıcı bir şekilde tanıdıktı.*¹³⁶

¹³³ Ballard, 22.

¹³⁴ Graham Matthews, "Consumerism's Endgame: Violence and Community in J.G. Ballard's Late Fiction." *Journal of Modern Literature*, 2013, 124.

¹³⁵ Ballard, 23.

¹³⁶ Ballard, 31.

Tıp okulunda çalışan bir psikiyatrist olan Adrian Talbot'un düzenlediği parti yirmi yedinci katta gerçekleşmektedir. Birbirine yakın katlarda oturan, ortak zevk ve tavırlara sahip sakinlerin bir araya geldiği partide, Talbot'un gökdelen hakkındaki düşünceleri ve binada başına gelenler şu şekilde açıklanmıştır:

... bir köyün sakinleriydiler bir bakıma. “Klan demek daha doğru olur belki” dedi Talbot. “Bu apartmanın popülasyonu ilk başta görüldüğü kadar homojen değil kesinlikle. Yakında etrafımızda oturmayanlarla konuşmayı reddeder hale geleceğiz.” Sonra ekledi: “Bugün öğleden sonra aşağı atılan bir şişe, arabamın ön camını parçaladı. Arabamı tekrar sizinkilerin arasına park edebilir miyim?” Talbot uzman doktor olduğundan binanın en yakınına park etme hakkına sahipti... Psikiyatristin ricasını bina sakini arkadaşları tarafından hemen kabul edildi; bu dayanışma isteğini klanın hiçbir üyesi geri çeviremezdi.¹³⁷

Gökdelenin en alt katında oturan belgesel yapımcısı Richard Wilder ile eşi Helen binanın gürültüsüne, öbek öbek toplanmış çöp yığınlarına, diğer sakinlerin satışmalarına herkesten daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bu duruma daha fazla tahammül edemeyen Helen, Richard'a daha üst bir kata taşınma isteğini dile getirir. Aslında istediği daha üst statüde insanların arasında yaşamaktır. Romanda Helen'in üst katlara çıkma hayaline şu şekilde yer verilmiştir:

Helen “Daha üst bir kata taşınabiliriz belki,” dedi. Wilder çenesini tıraş ederken karısının bu sözünü düşündü. Usulca yapılan o yakarış, Wilder'in kafasının içinde epeydir yatan bir arzuyu harekete geçirmişti sanki. Helen'in niyeti sınıf atlamaktı elbette, “daha iyi bir semte” taşınmaktı, aşağı tabakadan insanların yaşadığı bu varoştan kurtulup 15. ila 30. katlar arasındaki daha güzel yerleşim bölgelerine gitmekti; oralarda koridorlar temizdi ve çocukların sokaklarda oynaması gerekmiyordu, hoşgörü ve kültürlülük uygarlığı getiriyordu.¹³⁸

Helen'in on beşinci ve otuzuncu katlar arasında bir daireye taşınma isteği, Wilder'i dikey şehirde daha üst katlara çıkmak için harekete geçirir. Plan yapmaya başlar. Wilder “tüm hayatını tırmanmaya hazırlanmakla geçirdiği dağın eteğine nihayet varmış bir dağcı gibi”¹³⁹ hisseder. Üst kattaki sakinlerin yarattığı toplumsal baskının yanında, Wilder ailesinin dairesi fiziksel açıdan da diğer dairelere göre daha kötü

¹³⁷ Ballard, 31.

¹³⁸ Ballard, 48.

¹³⁹ Ballard, 50.

durumdadır. Daire yaz sığağında tüm ısıyı emer ve çok bunaltıcıdır. Havalandırma sisteminin beşer dakika aralıklarla durması evdeki havayı temizlemeye yetmemektedir. “Üst kat sakinlerinin havalandırma tüneline kasıtlı olarak köpek dışkısı attıkları”¹⁴⁰ söylentisini duyunca çılgına dönen Wilder temiz hava almak için pencereleri açar. Kısa sürede daireye toz toprak dolunca yaşadığı adaletsiz ortama sinirlenip, üst katlara yerleşme planını hızlandırır.

Kırk katlı bu dikey şehrin ilk katında oturan Wilder, gökdelende özgürce gezinme, otuz beşinci kattaki yüzme havuzundan ve terastaki çocuk parkından yararlanma hakkına sahiptir. Ancak bu hakların uygulamada ne kadar geçerli olduğunu sınamak için büyük oğluluyla birlikte üst katlara çıkmaya başlar. Yüksek hızlı asansör üst katlarda kasıtlı olarak açık tutulmaktadır. Özel giriş anahtarı ise birinci kat sakinlerinde bulunmamaktadır. Çatıya çıkma azminde olan Wilder bir başka asansörle ancak yirmi üçüncü kata ulaşabilir. Bu noktada kat sakinleri oluşan çöp kanallarını merdiven boşluğuna yığmakla meşguldür. Grupla kısa sürede tartışmaya başlayan Wilder, yolun açılmasının mümkün olmadığını anlayınca, yüzme havuzuna ve çatıya ulaşma hayalini yarıda bırakır.

Gökdelendeki katlar arası sosyal ve ekonomik kutuplaşma gün geçtikçe daha çok hissedilmektedir. Görünüşte ortak fikir ve zevklere sahip iki bin kişilik topluluk, bir arada yaşamaya başladıktan sonra üç büyük düşman gruba ayrılmıştır. Romanın anlatıcısı oluşan kutuplaşmayı şöyle açıklar:

Güce, sermayeye ve kişisel çıkarlara göre belirlenen eski sosyal tabakalar her yerde olduğu gibi burada da oluşmuştu. Pratikte gökdelen şimdiden üç klasik sosyal gruba ayrılmıştı bile: alt orta ve üst sınıflar. 10. kattaki alışveriş merkezi, film teknisyenleri ve uçak hostesleri gibi insanlardan oluşan “proletaryanın” yaşadığı en alt dokuz katla, gökdelenin 10. katı ile yüzme havuzu ve restoranın bulunduğu 35. kat arasında uzanan orta bölümünün arasındaki net bir sınırdı. Apartmanın ortadaki bu üçte ikilik kısmı orta sınıfını teşkil ediyordu ve sakinleri bencil ama uysal profesyonellerdi. Doktorlar ve avukatlar, muhasebeciler ve vergi uzmanlarıydı;¹⁴¹

¹⁴⁰ Ballard, 51.

¹⁴¹ Ballard, 54.

Toplumsal sınıfların katlar arasındaki dağılımı net bir şekilde belirtilmiştir. En üst beş katta oturanlara gelince, bu bina sakinleri özellikle en alt dokuz katı dışlayıcı ve küçümseyen tavırlarıyla bilinmektedirler. Wilder’ın asıl düşmanlık beslediği üst tabaka insanlardır. Onlara karşı düzenlenecek herhangi bir saldırının lideri olmak istemektedir. Gökdelende ayrıcalıklı haklara sahip otuz altıncı ve kırkıncı katlar arasında yaşayan sakinlerden şu şekilde bahsedilir:

Onların yukarısında, gökdelenin en üst beş katında kaymak tabaka, yani küçük kodamanlardan ve girişimcilerden, televizyon aktrislerinden ve akademisyenlerden kurulu ihtiyatlı oligarşi vardı; yüksek hızlı asansörlere ve üstün hizmetlere, halılı merdivenlere sahiptiler. Binadaki hayatın akışını onlar belirliyorlardı. Önce onların şikayetleri dinleniyordu, önce onların sorunları çözülüyordu ve gökdelendeki hayatı alttan alta yönetiyorlardı.¹⁴²

Claeys, cehennemin bizim dışımızdaki insanlar olduğunu dile getirir ve toplum çapında genele gitmeden en yakın insan ilişkilerinde bile hâkimiyet kurma düşüncesinin varlığını şu şekilde açıklar:

“Cehennem başka insanlardır.” sözü Sartre’ındır. Bu görüşte, her insan hâkimiyet yoluyla “asıl” benliğimizi tehdit etmektedir. Her grup karşılaşması akılcılığımızı zayıflatır, ahlaki değerlerimizi kirletir, bizi primitivizme ya da çocukluğa doğru geriye gitmeye zorlamakla tehdit eder.¹⁴³

Claeys’in en yakınımızdaki gruplar ile kuracağımız ilişkiler bizi mantıksal ve ahlaki açıdan geriye götürür fikrinden yola çıkılarak gökdelendeki komşular arası ilişkinin geldiği nokta şu şekilde anlatılabilir:

14. katın merdivenlerini çıkmaya başlayan, atılmış kutularla sigara paketlerinin arasından geçen Wilder’in başının yukarısında bir şey kımıldadı. Wilder duraksayıp yukarı baktı; sessizlikte hızlı hızlı soluyordu. Üç kat yukarıdan atılan bir mutfak sandalyesi kafasına doğru, vınlayarak düştü. Wilder geri çekilirken çelik sandalye tirabzandan sekti, Wilder’in sağ koluna çarptı ve döne döne aşağı düştü. Wilder basamaklarda çömelip yukarıdaki merdivenin altına sığındı. Acıyan kolunu ovuşturdu. Onu bekleyen en az üç dört kişi vardı; sopalarını metal tirabzana cakayla, tak

¹⁴² Ballard, 54-55.

¹⁴³ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 48.

*tak vuruyorlardı. Yumruklarını sıkın Wilder basamaklarda silah aradı. Gökyüzü sokaklarında tehlike vardı.*¹⁴⁴

Bu bölüm, apartman sakinlerinden ziyade, bir şehrin kenar mahallesinde karşıt grupların çatışmasını anlatır niteliktedir. Binanın fiziki yapısı ile sakinlerin sosyal sınıflarının örtüşmesi, apartmandaki çatışmayı ve kaos ortamını kaçınılmaz kılmaktadır:

*5. kata ulaştınca, bir düzine uçak pilotundan oluşan akıncı ekibinin yarıda bıraktıkları yeni bir görevden döndüklerini gördü. Sinirli ve sarsılmış haldeydiler; yukarıdan onlara pis pis sırtarak bakan insanlara bağıryorlardı. 10. kattaki meydanın girişi ilkokuldan alınıp merdivenden aşağı atılan sıralarla ve sandalyelerle kapatılmıştı. Öğrenci çocukların velilerinden oluşan akıncı ekibi sıraları eski yerlerine götürmeye çalışırken, içki dükkanına yeni mal gelmesini sabırsızlıkla bekleyen orta kat sakinlerinin hışmına uğramıştı.*¹⁴⁵

Yaşanan bütün bu çatışma ortamının zeminini hazırlayan, iki bin insanı sosyal ve ekonomik durumlarına göre gruplandırarak alt düzeydeki Richard Wilder gibi insanların üst kattakilere nefret beslemelerine neden olan Anthony Royal'dır.

2.2.3. Teknolojik Bir Ürün Olarak Gökdelen

Distopya edebiyatının gelişiminde bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin etkisinden bahsetmek mümkündür. Toplumun yönetiminde söz sahibi kimselerin, teknolojik ürünleri halkı kontrol altında tutmak için birer baskı aracı olarak kullanmak istemeleri, içinde yaşanılan toplumu ilerletmekten ziyade felakete sürüklemiştir. Bu durumun tarihteki en büyük örneği Amerika'nın İkinci Dünya Savaşında bilimsel ilerlemenin neticesinde ürettiği atom bombasını savaş halinde olduğu Japonya'ya atmasıdır. Atılan bomba yüzbinlerce masum insanı ölüme sürüklerken insanlığa olan inancın zedelenmesine neden olmuştur. Edebiyatta, teknolojinin totaliter yönetimler tarafından toplumu baskı altında tutmak amacıyla kullanılması ve bunun doğuracağı felaket konusu teknolojik distopyalarda ele alınmaktadır.

J. G. Ballard'ın eserinde totaliter güç olarak görülen Anthony Royal, teknolojik imkanlardan yararlanarak iki bin insandan oluşan topluluğa hükmetmeyi

¹⁴⁴ Ballard, 65-66.

¹⁴⁵ Ballard, 64.

amaçlamaktadır. İnsanları gelir durumlarına göre kategorize ettiği binanın, yaşanan kutuplaşmalar sonucu savaş ortamına dönüşmesi kaçınılmazdır. Savaş halinde olan toplulukta barbarlık ve şiddet insanlıktan çok uzaklaştığını göstermektedir. *Gökdelen* romanında teknolojinin mimari alanda ilerlemesi ile Anthony Royal tarafından inşa edilen yapı dev bir makine olarak nitelendirilmektedir:

*Havalandırma sistemlerinden, asansörlerden, çöp kanallarından ve elektrikli anahtarlama sistemlerinden oluşan personelinin aksatmadan ve ilgiyle, dikkatle sunduğu hizmetler için, yorulmak bilmez uşaklardan oluşan bir ordu gerekirdi bir asır önce.*¹⁴⁶

Kırk katlı ve bin dairesel bu binanın iki bin kiracısı bulunmaktadır. Doksan dokuz yıllığına kiralanan dairelerinde oturan sakinler Royal'ın belirlediği düzene göre en alt gelir düzeyine sahip kişilerden başlayarak katlar yükseldikçe artan düzeyde gelir ve konum sahibi sakinlere satılmıştır. “*Güce, sermayeye ve kişisel çıkarlara göre belirlenen eski sosyal tabakalar her yerde olduğu gibi burada da oluşmuştu. Pratikte gökdelen şimdiden üç klasik sosyal gruba ayrılmıştı bile: alt, orta ve üst sınıflar.*”¹⁴⁷ Binanın en üst katında binanın yaratıcısı Royal, genç eşiyle birlikte yaşamaktadır. Yüzme havuzunda, süpermarkette, asansör lobilerinde ve çocuk parkında birkaç aydır devam eden bina sakinleri arasındaki çatışmayı başlatan kişi Royal'dır:

*Royal bu dev binanın başarılı olması için (ki zor işti), bir çeşit katı hiyerarşinin şart olduğuna emindi... Başta binada kalmakta kararlıydı; ne olursa olsun, düşmanca tavırlara ne kadar maruz kalırsa kalsın, yeni sosyal düzenin ebesi olmayı umuyordu. Aslında eski iş arkadaşlarına binanın içinde giderek artan kaostan bahsetmemesi sırf bu yüzden. Kendine defalarca söylediği gibi, gökdelendeki şimdiki çöküş onun başarısızlığından çok başarısının başlangıcı olabilirdi pekala. Royal farkında olmadan bu insanlara yeni bir hayata kaçma imkanı ve gelecekteki tüm gökdelenlerde model alınacak bir toplumsal organizasyon yapısı sunmuştu.*¹⁴⁸

Kumar, teknolojik gelişmeyi fordizm ile bağlantılı kabul etmektedir. Yirminci yüzyılın başında Amerikalı Henry Ford'un ürettiği T modeli araba büyük bir başarıya ulaşmıştır. Ford, geleneksel üretim yöntemlerinin talepleri karşılama yetersiz kalması sonucu yapım aşamasındaki işlerin küçük parçalara bölünüp her bir işçiyi tek bir

¹⁴⁶ Ballard, 9.

¹⁴⁷ Ballard, 54.

¹⁴⁸ Ballard, 73.

görevle sınırlandırarak üretim verimliliğini arttırmayı hedefleyen çalışmayı hayata geçirmiştir. Montaj bandı ile yapılan bu üretim şeklinde insan gücünün zamanla tamamen devreden çıkarılması amaçlanmıştır.¹⁴⁹ Kumar distopya edebiyatında fordizmin, makinelerin üstlendiği işler sonucu insanların daha çok boş vakit ve zenginlik sahibi olmalarının modern toplumlardaki tüketicilik, cinsellik ve barbarlık gibi kavramları beslediğini düşünmektedir:

“Zekaya” karşı “içgüdü”, “idealizme” karşı “materyalizm”, “düşkünlük”e karşı “çilecilik”. Koordine olmayan kişiliğin bir sonucu gençler arasında gevşeklik patlaması, “ihtiyat” ve “akıl” taleplerine karşı cinselliğin ve duyguların kasıtlı teşhiri olmuştur. İsyanın olma amacı taşıyan bu durum, sadece onların modern kişiliğin bağlantısız bölümleri içindeki hapisliğini onaylıyordu. Bu, yeni bir barbarlık, yeni bir vahşilik ama gerçek vahşiler için bir tür çatı sağlayan tabular yoktu...

Modern toplumun ve modern kişiliğin tüm bu sapkınlıklarının altında yatan ve onları destekleyen Fordizmin ve makine çağının, en açık halleriyle Amerika’da gözlemlenebilen, mantığı ve dinamizmidir.¹⁵⁰

Gökdelen romanında binanın teknolojik imkanları, içinde yaşayan topluluğu edilgen hale dönüştürmüştür. Fordizmin yarattığı etkiye benzer biçimde angaryadan kurtulmuş rahat bir yaşam süren bina sakinlerinin sapkın hisleri gün yüzüne çıkmıştır:

Gökdelendeki hayat yavanlaştıkça ve etkisizleştikçe, sunduğu olasılıklar artıyordu. Gökdelen verimliliği sayesinde, herkesi taşıyan sosyal yapıyı ayakta tutma görevini devralmıştı. Herhangi bir antisosyal davranışı bastırma ihtiyacını ilk kez ortadan kaldırmıştı ve insanların sapkın ve dizginsiz güdülerini keşfetmelerine imkan vermişti. Hayatlarının en önemli ve en ilginç yönleri tam da bu alanlarda yaşanacaktı. Gökdelenin kabuğunun içinde, otomatik pilota alınmış bir yolcu uçağındaki yolcular gibi güvende olduklarından, istedikleri şekilde davranmakta ve bulabildikleri en karanlık köşeleri incelemekte serbesttiler. Gökdelen teknolojinin gerçekten özgür bir psikopatolojinin ifadesini mümkün kılma yolunda yaptığı herşeyin bir modeliydi birçok açıdan.¹⁵¹

Stephenson’a göre “*Gökdelen, kentsel-teknolojik yaşamın insanlarda yarattığı tehlikeli ruhsal dengesizliği ... meydana gelen felaket yoluyla dışa vurmaktadır...Yazar,*

¹⁴⁹ Kumar, 388.

¹⁵⁰ Kumar, 394.

¹⁵¹ Ballard, 36.

teknolojik çevreden kaynaklanan baskılara boyun eğmemesi konusunda okuyucuyu uyarmaktadır."¹⁵² Gökdelenin sakinleri, devasa bir makinenin üretimidir. "Apartman yeni bir sosyal tip, gökdelen hayatının psikolojik baskılarına karşı bağışıklığı olan, mahremiyet ihtiyacı asgari düzeyde kalan, nötr atmosferde gelişkin bir makine ırkı gibi serpilmiş, soğukkanlı, duygusuz bir kişilik yaratıyordu."¹⁵³

Gökdelen, dev bir makine olması bağlamında teknolojik bir ürün olarak kabul edilebilir. Gökdelende yaşayan topluluk da bu makinenin ürünleridir. Duygusuz ve merhametsiz olmaları binada yaşanan insanlıktan uzak barbarlıklara zemin hazırlamıştır.

2.2.4. Baskıcı Güç: Anthony Royal

Distopyadaki düşünce yapısını besleyen iki önemli düşünceden birincisi totaliterlik, diğeri ise bilimsel ve teknolojik gelişmelerin kötüye kullanılmasıdır. Claey's'e göre totaliter düşünce, kişilik haklarına düşmanca yaklaşan özgürlük karşıtı bir anlayıştır. Bu düşünce sistemi, modern toplumlarda, halkı her yönden kontrol altına alma amacı taşımaktadır. Distopyalarda totaliter iktidarın ana öncüllerinden biri baskı yönetimidir. Toplumsal sınıfların keskinleşmesine zemin hazırlayan bir yönetim şeklidir. Üst, orta ve alt sınıflar arasında başlayan mücadele zamanla çatışmaya ve iç savaşa neden olmuştur. Toplumsal katmanlar arasındaki savaşta şiddet ve barbarlıkla sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu noktada, Booker'a göre yabancılaşma tekniği ile olay örgüsünü mekânsal olarak uzak ortamlarda kurgulayarak aksayan sosyal ve politik uygulamalar eleştirilebilmektedir.¹⁵⁴

Gökdelen'de kendini binanın ve içinde yaşayanların yöneticisi olarak gören Anthony Royal, çizimini yaptığı iki bin kişilik dikey şehri, onuncu kata kadar alt sınıf, on ile otuz beşinci katlar arası orta sınıf, son beş katı ise üst sınıf olarak dizayn edilmiştir:

Pratikte gökdelen şimdiden üç klasik sosyal gruba ayrılmıştı bile: alt, orta, üst sınıflar. 10. kattaki alışveriş merkezi, film teknisyenleri ve uçak

¹⁵² Stephenson, 84.

¹⁵³ Ballard, 35.

¹⁵⁴ Booker, 176.

*hostesleri gibi insanlardan oluşan “proletaryanın” yaşadığı en alt dokuz katla gökdelenin 10. katı ile yüzme havuzu ve restoranın bulunduğu 35. kat arasında uzanan orta bölümünün arasındaki net bir sınırdı. Apartmanın ortadaki bu üçte ikilik kısmı orta sınıfını teşkil ediyordu ve sakinleri bencil ama uysal profesyonellerdi. Doktorlar ve avukatlar, muhasebeciler ve vergi uzmanlarıydı... Onların yukarısında, gökdelenin en üst beş katında, kaymak tabaka, yani küçük kodamanlardan ve girişimcilerden, televizyon aktrislerinden ve akademisyenlerden kurulu ihtiyatlı oligarşi vardı;*¹⁵⁵

Binanın zirvesinde gökdelenin sahibi olarak soyadında geçen kraliyet ruhuyla kendisi için ayırmıştır:

*Binanın ilk sakini ve en iyi en yüksek dairesinin sahibi olarak kendini “köşkün lordu” (Anne’in kural kitabındaki hazmedemediği terimlerden biriydi bu) gibi hissetmişti. Bir zamanlar amatör tenis şampiyonu olmasının... verdiği fiziksel üstünlük hissi yıllar geçtikçe kaçınılmaz olarak azalsa da, tam altında o kadar çok insanın oturması, kendi dairesinin alttaki çok daha kötü dairelerin tepesinde güvenle durması o hissi bir bakıma canlandırmıştı.*¹⁵⁶

Royal, bozulan asansörler ve merdivenlere kurulan barikatlar sebebiyle binayı terk etmek konusunda güçlük çekmektedir: *“Jane ona “Bu saatten sonra isterseniz de gidemezsiniz,” dedi. “Burada kısıtlı kaldık gibi görünüyor. Bütün asansörler diğer katların ellerinde.”*¹⁵⁷

Royal’ın üstünde binanın sahibi olarak tıpkı bir hayvanat bahçesi bakıcısının giyeceği türden bir safari ceketini vardır. *“Bir borsacıdan, iki pediatristten ve üç kıdemli akademisyenden oluşan bu antik ama canlı topluluğun lideri Anthony Royal’dı. Her zamanki gibi beyaz safari ceketini giymişti; eksantrik kamp liderlerinin ve hayvanat bahçesi bakıcılarının giyebileceği türden olan bu giysi Wilder’in sinirini bozmuştu hep”.*¹⁵⁸

Richard Wilder’ı ellerinde golf sopalarıyla karşılayan bu grubun lideri, Anthony Royal; diğer üyeleri en üst katlarda oturan üst sınıf insanlardır. Otuz yedinci katta karşılaştıklarında elektrik kesintisini fırsat bilerek Wilder’a sopalarla saldırıp onu

¹⁵⁵ Ballard, 54.

¹⁵⁶ Ballard, 76.

¹⁵⁷ Ballard, 81.

¹⁵⁸ Ballard, 69.

asansörle giriş katına göndermişlerdir. Wilder'ın apartmanda ilk yükselme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, Anthony Royal, hâkimiyetini devam ettirmektedir.

Romanda, asansörde yaşanan itiş kakış, içki şişesinin balkondan düşmesi gibi küçük olaylarla başlayan katlar arası, sınıflar arası en son da aile üyeleri arasında artarak devam eden şiddetli bir savaş yaşanmaktadır. Şiddet, elektrik kesintisi sırasında bir köpeğin suda öldürülmesi ile başlamış zamanla birçok insanın öldürülmesiyle çok daha kötü bir hal alır. Yaşam şartları, insanlar katlarda barikat kurdukça ve asansörleri kendi katlarında beklettikçe kötüleşir. Elektrik, su kesintileriyle ve terk edilmiş dairelerde yiyecek arayan yağmacı gruplar sebebiyle binada bir kaos havası hakimdir.

Matthews, *Gökdelen*'de başvurulan şiddetin beklenmedik bir şekilde ortaya çıktığını ve bulaşıcı bir hastalık gibi apartman sakinleri arasında yayıldığını belirtir. Matthews, parçalanmış ailelere, medeni kuralların yıkılmasına, saldırgan ve ben merkezci davranışlara sebep olan şiddetin, romanda toplumu tehdit eden ve parçalara ayıran bir güç aracı olarak resmedildiğini belirtmiştir.¹⁵⁹

*Wilder basamaklarda çömelip yukarıdaki merdivenin altına sığındı. Acıyan kolunu ovuşturdu. Onu bekleyen en az üç dört kişi vardı; sopalarını metal tırazana cakayla, tak tak vuruyorlardı. Yumruklarını sıkkan Wilder basamaklarda silah aradı. Gökyüzü sokaklarında tehlike vardı.*¹⁶⁰

Binada yaşanan şiddet ortamının, bina sakinlerinin katları çıktıkça toplumda daha üst seviyeye çıkıyormuş gibi hissetmesinin ve toplumsal kutuplaşmanın asıl sebebi olarak binanın mimari yapısı öne sürülmektedir. Yazar iki bin kişilik bu hapisanede sürülen yaşam üzerinden mimar Anthony Royal'ın gökyüzünde bir cennet kurma ütopyasının hayata geçirildiğinde nasıl bir distopyaya dönüştüğünü anlatmaktadır. Yazarın döneminde, çizdiği gökdelen projesiyle öne çıkan Le Corbusier yabancılaşma tekniği kullanılarak romana dâhil edilmiştir. David Pinter'a göre Le Corbusier'in modernist ütöpik şehir planı şu şekildedir:

“... ihtişam, huzur ve mutluluk içerisinde baş döndürücü bir görüntüde, en saf saydamlıktaki dev ve heybetli prizmalar başlarını bir diğerinin üzerinde

¹⁵⁹ Matthews, s.124.

¹⁶⁰ Ballard, 66.

yükseltirken”, tepeden, “aşağıdaki, havada salınan coşkun bir yeşillik denizi”ne bakacaklar.¹⁶¹

Ballard, 1974’te Carol Orr ile yaptığı röportajda, kinayeli bir dille muhteşem Fransız mimar diye bahsettiği Le Corbusier’in betonarme yapılaşmayı güzel bulduğunu ve diğer pek çok mimarı peşinden sürüklediğini belirtir. Yazar, betonun tahta ve tuğladan daha çok yirminci yüzyıla ait olduğunu ancak zeki kişilerin elinde güzelleşebileceğini sözlerine ekler.¹⁶²

Anthony Royal, Le Corbusier’in ütöpik mekân düşüncesinden çok uzak, gücü elinde tutma arzusuyla gökdelen projesini hayata geçirmiştir. Binanın en üstüne yerleşerek alt kattaki insanlardan üstün olduğunu hissetmek ister:

Royal kaza geçirdikten sonra bile, hissesini satıp da dairede tekerlekli sandalyede oturmak zorunda kaldığında bile, bu tazelenmiş fiziksel otorite hissini duymuştu. Nekahet aylarında, yaraları iyileşirken ve vücudu güçlenirken, yeni bina sakinlerinden her birini kasları ve kırışlerinin güçlenmesiyle, reflekslerinin hızlanmasıyla bir şekilde özdeşleştirmişti; her yeni sakin, Royal’ın sağlığına görünmez bir katkıda bulunmuştu.¹⁶³

Royal’ın hissetmek istediği otorite, alt kattaki insanlara göre baskı ortamını doğurur. Baskı altında ve gün içinde hızlı asansörlere binememekten tutun, binanın yakınlarında park yeri bulamamaya kadar pek çok adaletsizlikle karşılaşan alt kat sakinleri üst kattakilere karşı nefret duymaya başlamışlardır. Claeys’in Jacop Burckhardt’dan alıntıladığı üzere, barbarlık bu koşullar altında kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Yaşanılan sınıfsal savaşlarda karşıt gruptan birinin öldürdükten sonra başını mızrağa takıp caddelerde dolaştırmak, insanlığı ilkelliğe, barbarlığa geri götürür.¹⁶⁴ Yaşanan kaos ortamında Royal’ın köpeği Alsas alt katlara kaçmıştır, ancak on beşinci kata geldiğinde bir grup köpeğin Royal’e ait olduğunu anlayınca metal sopalarla hayvana zarar verirler. Akabinde asansörle Royal’ın katına gönderirler. Kan revan içinde kalan köpek daireye geri çıktığında Royal’ın çevresinden jinekolog Pangbourne

¹⁶¹ David Pinter, “Olanaklımın Esintisi: Gündelik Ütopyacılık ve Modernist Şehircilikte Sokak”, M.D. Gordin, H Tilley, G Prakash (Ed.), *Ütopya Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları*, (ss.175-196), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, 176.

¹⁶² Sellars, Simon ve O’hara, Dan, (Editör), “1974: Carol Orr. How to Face Doomsday without Really Trying”, *Extreme Metaphores Selected Interviews with J. G. Ballard 1967-2008*, (ss 101- 127) Fourth Estate, London 2012, 119.

¹⁶³ Ballard, 76.

¹⁶⁴ Claeys, *Dystopia a Natural History*, 126.

“... alt katlara misilleme olsun diye binanın elektrik şalterlerini kapatmasını ısrarla öğütüyordu.”¹⁶⁵ diye serzenişte bulunur.

Masum bir canlıya metal sopalarla zarar vermenin tam karşılığı barbarlıktır. Barbarlık ve sapkın davranışlar distopyalarda fordizm ile karşılık bulmaktadır. John Savage’in 1978’de Ballard ile yaptığı röportajda yazar, teknolojinin yarattığı imkânların barbarlığa ve şiddete neden olduğunu dile getirir. Bu durum insanlarda vicdan azabı çekmeden içgüdüleriyle eylemlerde bulunmanın yolunu açmıştır.¹⁶⁶ J. Carter Wood’a göre ise *Gökdelen*’de baş gösteren barbarlığın nedeni bu denli büyük bir toplulukta yapının dikey konumu gereği katlar arası yaşanan toplumsal parçalanma ve bu parçalanmanın getirisi olarak bir alt kattakini kendinden değersiz ve küçük görme ile alakalıdır.¹⁶⁷

Yaşanan çatışmada yalnız kalan Wilder’in karısı Helen Royal’ın çevresi tarafından 19. Katta boş bir dairede aılıktan bitkin bir halde bulunur. Royal onu evine hizmetçilerden biri olarak kabul eder. Helen’i Wilder’in olası bir saldırısına karşı bir koz olarak kullanmayı planlamaktadır. Ancak Helen, Anthony Royal’ın kanlı safari ceketini yıkayınca ona gökdelenin sahibi olduğunu kanıtlayan izleri yok etmiştir. Royal’a göre çamaşırdaki lekelerin çıkması gücün elinden alınması anlamına gelmektedir:

*Kadın ona sormadan beyaz ceketini yıkamış, Royal’e sadece otorite hissini değil, gökdelendeki gayriresmi rolünün tamamını kazandıran kan lekelerini temizlemişti. Bunu kasıtlı olarak, Royal’ı güçsüzleştireceğini bilerek mi yapmıştı?*¹⁶⁸

Royal’ın düşüşünü resmiyete kavuşturan bu olaydan sonra mimar, üst kattaki boş bir dairede saklanmaya başlar. Birkaç gün sonra saklandığı yerden çıkmaya karar verdiğinde bütün katları ve barikatları aşan Richard Wilder’ı karşısında bulur. Son gücüyle bastonunu Wilder’a doğrultsa da Wilder, Royal’ı bir kurşunla göğsünden yaralar.

¹⁶⁵ Ballard, 87.

¹⁶⁶ Simon Sellars ve Dan O’hara, (Editör), “1978: John Savage. J. G. Ballard”, Extreme Metaphores, (ss 179- 202) Fourth Estate, London 2012, 181.

¹⁶⁷ Wood, J. Carter, “Going Mad is Their Only Way of Staying Sane ‘: Norbert Elias and Civilized Violence of J. G. Ballard”, Jeannette Baxter, Rowland Wymer (Ed.), J. G. Ballard: Visions and Revisions, (ss 198-214), Palgrave Macmillan, New York 2012, 203.

¹⁶⁸ Ballard, 143.

Binanın yaratıcısı Anthony Royal vurulmuştur. Yaralı halde katlardan inmeye çalışır. Laing, mimarı yirmi beşinci katta bulduğunda yaşlı adam can çekişmektedir. Royal'ın son isteği yüzme havuzuna ulaşmaktır. Bu dileği yerine getiren Dr. Laing adamın ölümüyle gücü ve yetkiyi ele geçirmiş hissetmiştir. Bu noktada geriye kalan bina sakinleri için oluşan yeni düzen için kendini lider olarak görmeye başlar:

Her şey giderek artan bir hızla normale dönmekteydi. Laing tıp okuluna geri dönmeyi düşünmeye başlamıştı. Ertesi gün fizyoloji laboratuvarına gidip teftiş yapabiliyordu. Ama önce temizlenmeliydi. İki komşu kadının koridoru süpürdüklerini fark etmişti. Asansörlerden birinin çalışıyor olması bile mümkündü. Laing belki de ikinci bir daireye el koyar, barikatları yıkıp daireyi baştan döşerdi.¹⁶⁹

Royal, genç karısı ile taşınmak için sabırsızlandığı son derece modern ve donanımlı çatı katından, baskı kurmaya çalıştığı topluluğun alt kesiminden Wilder'ın saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir. Royal, yarattığı dev makinede insani değerlerden git gide uzaklaşan gökdelen halkı ile birlikte kendi felaketini de hazırlamıştır.

2.2.5. Romanın Distopik Karakteri: Dr. Robert Laing

Dr. Robert Laing, Londra'da bir tıp fakültesinde hocalık yapan tıp doktorudur. Eşinden yeni boşanmış ve ablası Alice Frobisher'in tavsiyesi üzerine onun üç kat üstünde 25. katta hücreyi andıran bir daire için doksan dokuz yıllık kira sözleşmesine imza atmıştır. D. Harlan Wilson'a göre Laing, Ballard'a en çok benzeyen karakterdir. Laing, yalnızlığı, izole bir hayatı tercih ettiği için sosyal ilişkilere mesafeli bir gökdelen dairesine taşınmak istemiştir.¹⁷⁰

Dan O'hara'ya göre Ballard'ın karakterin geliştirilmesi aşamasında başvurduğu unsurlar; jestler, bağlamlar ve karakterler arası olay örgüsüne göre oluşan ilişkilerdir¹⁷¹ Ballard, kahramanı doğrudan okuyucuya sunmaktansa kurgunun doğal akışı içinde şekillendirir. Örneğin, Robert Laing'in sağduyulu ve lider kişiliği yaşanan kargaşada gösterdiği tavırla şu şekilde ortaya konulmuştur:

¹⁶⁹ Ballard, 182-3.

¹⁷⁰ D. Harlan Wilson, *J.G.Ballard*, University of Illinois Press, 2017, ISBN: 9780252041433. (e-book), 42.(chapter 4)

¹⁷¹ Dan O'Hara, "Reading Posture and Gesture in Ballard's Novels.", Jeannette Baxter, Rowland Wymer (Ed.), *J. G. Ballard: Visions and Revisions*, (ss 105-120), Palgrave Macmillan, New York 2012. 106.

Işıklar gelince dışarı çıkıp şaşkın bina sakinlerinin arasına girdi ve herkesi sakinleştirmek için elinden geleni yaptı. Sinir krizi geçiren kadının asansörden bir lobi kanepesine götürülmesi işini yönetti. 40. kattaki bir kuyumcunun iri kemikli karısı Laing'in koluna sımsıkı yapıştı ve ancak kocası gelince bıraktı.¹⁷²

Eserde binanın güneşe meydan okur derecede uzun yapılması, insan kibrinin, yani hubrisin bir sonucudur. Gregory Stephenson'un, gökdelenin inşa edilmiş sebeplerinden biri olan hubris hakkındaki görüşü şu şekildedir:

Her ne kadar Gökdelen'de İncil'deki Babil kulesinin hikâyesine hiçbir doğrudan ima yapılmıyorsa da, iki masal belirli yakınlıklara sahiptir. Her iki durumda da yapıların kibir ruhuyla inşa edildiğini söyleyebiliriz. Gökdelen, "neredeyse güneşin kendisine meydan okuyor" ve ilk olarak "gökyüzünü kolonileştirme" girişiminde başarılı olmuş gibi görünüyor. Babil kulesi ve Gökdelen, her iki durumda da, dünyanın temel, görünmeyen güçleri olarak adlandırdığımız şeylerden intikam alınmıştır.¹⁷³

Binanın çok katlı yapısı ve mimarı Anthony Royal'ın bu gökdelenin en üst katında oturuyor oluşu, hubrise yenik düşen karakterin gökdelenin yaratıcısı olan kişi olduğunu göstermektedir:

Gökdelenler güneşe meydan okur gibiydi. Anthony Royal ve kompleksi tasarlayan mimarlar, yükselen güneş ile bu beton yığınlarının her sabah birbirine dramatik bir şekilde meydan okuyacağını öngörememişlerdi doğal olarak. Güneşin önce apartmanların bacaklarının arasından belirmesi ve sıra halinde dizilmiş bu devlerden ürkmüşçesine ufukta yükselmesi gayet yerindeydi. Laing ... Tüm çekincelere karşın, bu dev binaların gökyüzünü kolonize etme girişimlerinde başarılı olduklarını kabullenecek ilk kişiydi.¹⁷⁴

Kumar'a göre, distopik karakter, acil bir görevi uzun vadeli bir işe tercih eder ve gelecekte değil şimdi yapılan değerlidir.¹⁷⁵ Laing, Talbot'un partisi bitince asansöre binmek için bekleyen misafirlerin arasındadır. O esnada açılan kapıdan beşinci katta oturan bir masöz görünür. Binada can sıkıntısından ve meraktan sürekli olarak asansörde gezintiye çıkan kimselere sıklıkla rastlanmaktadır:

¹⁷² Ballard, 19-20.

¹⁷³ Stephenson, 81.

¹⁷⁴ Ballard, 18-19.

¹⁷⁵ Kumar, 77.

Sonunda bir asansör geldi ve kapısının kanatları açılınca içerideki tek yolcu belirdi; 5. katta annesiyle birlikte oturan, zayıf omuzlu ve nevrastenik, genç bir masözdü. Laing bu “avareyi” hemen tanıdı; gökdelende sayısına bereket olan bu insanlar zamanlarının çoğunu can sıkıntısından asansörlerle inip çıkmakla ve dev binanın uzun koridorlarında gezinmekle geçiren, değişim ya da heyecan arayışıyla sürekli göç halinde olan ev kadınları ve onların yetişkin kızlarıydı.¹⁷⁶

Uzun süre asansör bekleyen sinirli grup, kızın gitmesine müsaade etmeyip kolundan tutup dışarı çıkarır. Hatta bir istatistikçi eşi, kıza tokat atar. Laing tam bu noktada kalabalıktan sıyrılıp “...refleks olarak harekete geçen şövalyelik ruhu ve sağduyusu...”¹⁷⁷ ile kadını merdivenlere kadar götürür.

Katlar arası savaşta sık sık elektrik kesintisi yaşanmaktadır. Laing’in spor salonuna gittiği bir günde yaşanan kesinti sırasında, o an boş olan okula sığınır. Elektrik gelince öncelikle çıkıp kalabalığı sakinleştirmek için elinden geleni yapar. Sinir krizi geçiren bir kadını sakinleştirir. Kesinti sırasında iki çocuğun başka bir sınıfa sığınmış olduğunu fark edince onların güvenli bir şekilde evlerine gitmelerini sağlar.¹⁷⁸

Leonard Orr’a göre, ana karakter Robert Laing, Anthony Royal ve dev makinesi gökdelen’i mağlup ederek, binanın yıkıntılarının üstüne kurduğu yeni düzenden oldukça memnun gözükmetedir.¹⁷⁹

Laing şunu biliyordu ki canı tehlikede olsa da, her an açlıktan veya saldırıya uğrayarak ölebilecek olsa da, hayatında hiç olmadığı kadar mutluydu, çok mutluydu şimdi. Kendine yetebilmesi, sağ kalmayı başarabilmesi; yiyecek bulabilmesi, sağ duyusunu koruyabilmesi, bu iki kadını onları kendisi gibi kullanmak isteyebilecek yağmacılardan koruyabilmesi tatmin ediciydi.¹⁸⁰

Distopik karakter Laing, kaos ve çatışma ortamı sona erdiğinde ve Anthony Royal’ın ölümünden sonra aynı mekânda yaşanabilir bir alanda kendi yeni düzenini kurmaya başlar. Son bölümde, Anthony Royal’ın köpeği Alsas’ı ateşte pişirip karnını doyurması Royal’ın egemenliğinin tamamen son bulduğunu gösterir.

¹⁷⁶ Ballard, 32-33

¹⁷⁷ Ballard, 33.

¹⁷⁸ Ballard, 19-20

¹⁷⁹ Orr, 491.

¹⁸⁰ Ballard, 163.

SONUÇ

Distopya kavramı baskıcı yönetim ve totaliterlik ile ilişkilendirilmektedir. Ancak bu terimler politik distopyalarla ilgili kavramlardır. Distopya edebiyatı politik, çevresel ve teknolojik distopyalar olarak üç ana başlık altında incelenebilir. Politik distopya eşitsizlik, baskı, hapis ve köleliğe dayanan yönetimleri konu alırken, teknolojik distopyalar bilim ve teknolojideki gelişmeleri kendi çıkarları için kullanıp toplumu kontrol altına almayı amaçlayan yönetimleri konu almıştır. Çevresel distopyalar, insanların kendini dünyanın efendisi olarak görmesinin neden olduğu ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, içme suyunun yetersizliği, kıtlık gibi yaşanan ve yaşanması muhtemel pek çok felaketle ilgilenmektedir.

J. G. Ballard'ın *Gökdelen* romanı teknolojik ve politik distopyaların özelliklerini taşımaktadır. Binanın mekânsal bakımdan içinde yaşayan topluluk için zamanla bir hapisaneye dönüşmesi, yapının mimarı Anthony Royal'ın kendini gökdelen halkının yöneticisi olarak görmesi, baskıcı bir iktidar olarak, kırk katlı binanın en üst katında eş ile ayrıcalıklı bir yaşam sürerek, alt katlardan başlamak üzere halkı gelir düzeyleri ve mesleklerine göre katlara yerleştirmesi birer politik distopya özelliğidir.

Ballard'ın Anthony Royal ve gökdeleni ile yapmak istediği şey, dönemin ünlü Fransız mimarı Le Corbusier'in gökdelen projesini eleştirmek ve bu şekilde bir yapılaşmanın yaratabileceği kargaşa ve toplumsal kutuplaşmaya dikkat çekmektir. Bu bağlamda romanda, mimar Anthony Royal, beş gökdeleni kapsayan projesini Londra'nın merkezine uzak bir kısmına konumlandırmıştır. Ballard, distopya türünde yaygın olarak kullanılan yabancılaşma tekniğini kullanarak Le Corbusier'i Fransa'dan İngiltere'ye taşıyıp, farklı bir mekânda ünlü mimarın gökdelen projesini eleştirmiştir.

Anthony Royal'ın çizdiği daireler hapisane hücrelerini andırmaktadır. Üst kat sakinlerinin düşüncesine göre Royal sürekli yaşanan elektrik kesintilerinin kaynağıdır. Bu durum, binanın en üst katına yerleşen Royal'ın gökdelen halkını kontrol altında tutma yöntemidir. Michel Foucault, totaliter yönetimlerin fiziki yapılanmasına Jeremy Bentham'ın Panopticon planının uyumlu olduğu görüşündedir. Halkı denetlemek ve kontrol altında tutmak için tasarlanan bu yapı distopya için uygun bir mekândır. Halkı gözetlemeye imkân veren Panopticon planı, hücrelere ayrılmıştır ve mahkûmların

birbiriyle iletişimini engelleyen duvarlara sahiptir. Denetleyicinin görünmeden gözetleyebileceği bir sistemdir.

Gökdelen, politik distopyalar kadar teknolojik distopyanın özelliklerini de taşımaktadır. Teknolojik gelişmeler distopya edebiyatının doğuşunda ve gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. İkinci Dünya Savaşında bilimsel bir ilerlemenin ürünü olan atom bombasının kitleler halinde masum insanı öldürmesi insanlığa inancın yitip gitmesine neden olmuştur. Totaliter yönetimin teknolojiyi, iktidar ve iktidar çevreleri için kullanması toplum için olası bir felaketi beraberinde getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Çin'de yaşamakta olan J. G. Ballard, Japon askerleri tarafından esir kampına götürülür ve çocukluğu ağır silahlar ve bomba sesleri arasında geçer. Eserindeki distopik mekân bu dönemin mirasçısıdır. *Gökdelen* romanının ismini aldığı bina, distopyaya özgü olarak hücre hissi vermektedir. Çıkan katlar arası çatışma cehenneme benzemektedir. Cehennem distopya için başlangıç noktası olan mekândır. Anthony Royal, binayı huzurlu ve sakin bir yer, apartman sakinlerinin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yüzme havuzundan süpermarkete pek çok imkânı barındıran bir site olarak tasarlamıştır. Royal'ın başarısız olan ütopyası komşular arası karşıt cephelerin kurulduğu bir savaş alanına dönüşmüştür.

Gökdelen'de Anthony Royal, çocukluk hayali olan hayvanat bahçesi projesinin taslak çizimlerini kullanarak kırk katlı apartman projesini çizmiştir. Teknolojinin mimari alanda gelişmesi bu denli büyük bir projenin hayata geçirilmesine olanak sağlamıştır. İçinde süpermarket, ilkokul, yüzme havuzu ve çocuk parkı bulunan dikey bir şehir inşa edilmiştir. İnsanların kafeslere kapatılarak yönetildiği bu teknolojik yapı, zaman içinde kutuplaşmaya başlayan insanların önce gruplaşmasına sonra da gruplar arası çatışmalar çıkmasına sebep olmuştur. Anthony Royal teknolojiyi kullanarak gökdelen halkını felakete sürüklemiştir.

Teknolojik ilerleme sonucu seri üretime geçilmesi insan gücüne ihtiyacın azalmasına sebep olmuştur. Daha çok boş vaktini olan insanlar, fordizm olarak adlandırılan insanlığı uygarlık bakımından geriye götüren bir sistemin parçası olur. Romanda gökdelende her türlü ihtiyaçları karşılanan sakinler, zamanla işe gitmeyi bırakmışlardır. Modern bir toplumdan kurdukları barikatların arkasında yaşamaya başlayarak barbar bir topluluğa dönüşmüşlerdir. Fordizmin etkisiyle halk, süpermarketi

yağmalamış, daha alt kattaki kadınlara cinsel saldırılarda bulunmuş ve evcil hayvanları yemeye başlamıştır.

Çalışmada son olarak romanın baş kahramanı Dr. Robert Laing, distopik karakterin özellikleri bakımından incelenmiştir. Laing, Londra’da bir tıp fakültesinde öğretim görevlisidir. Eşinden yeni boşanmış ve ablası Alice’in tavsiyesi üzerine onun üç kat üstünde 25. katta hücreyi andıran bir daire satın almıştır. Distopik bir karakter olarak, yaşanan kaos ortamında sağduyulu ve toplumun yararına eylemlerde bulunmuştur. Katlar arası çatışmada sık sık elektrik kesintisi yaşanmaktadır. Laing’in spor salonuna gittiği bir günde yaşanan kesinti sırasında öncelikle kalabalığı sakinleştirmeye çalışır, sinir krizi geçiren bir kadına yardımcı olur. Şövalyelik ruhuyla üst katlardan bir grubun gencin, bir kadına saldırmasına engel olur. Elektrik kesintisi sırasında çocukların güvenli bir şekilde evlerine gitmelerini sağlar. Distopik karakter Laing, Anthony Royal’ın ölümünden sonra aynı yerde yaşanabilir bir alanda kendine bir mekân oluşturur. Son bölümde Laning’in, Royal’ın köpeğini pişirip karnını doyurması baskı yönetiminin son bulduğunu gösterir. Böylece savaş sonrası kurulan yeni düzenin lideri olma hakkını kazanır.

KAYNAKÇA

- Ballard, J. G., *Gökdelen*, (1975), (Çev.: Dost Körpe), Sel Yayıncılık, (2. Baskı), İstanbul 2015.
- Ballard, J. G., *Miracles of Life Shanghai to Shepperton An Autobiography*, Fourth Estate, 2014, ISBN: 9780007283088. (e-book)
- Bezel, Nail, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, Güldikeni, Ankara 2000.
- Booker, M. Keith, *The Dystopian Impulse in Modern Literature*, Greenwood, Westport 1994.
- Claeys, Gregory, “Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell”, *Ütopya Edebiyatı*, (2010), (Çev.: Zeynep Demirsü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Claeys, Gregory, *Dystopia: A Natural History*, Oxford University Press, Oxford 2017.
- Claeys, Gregory, and Lyman Tower Sargent, (Editör), *The Utopia Reader*. NYU Press, 2017.
- Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge, Ankara 1992.
- Foucault, Michel, *Özne ve İktidar* (1994), “Başka Mekanlara Dair”, (5. Basım), (Çev.: Işık Ergüden, Osman Akınhay), Ayrıntı, İstanbul 2016.
- Gordin, M. D., Tilley, H., Prakash, G., “Mekan ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya”, M.D. Gordin, H Tilley, G Prakash (Ed.), *Ütopya Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları*, (ss. 7-22), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Groes, Sebastian, “The Texture of Modernity in J. G. Ballard’s Crash, Concrete Island and High Rise”, Jeannette Baxter, Rowland Wymer (Ed.), *J. G. Ballard: Visions and Revisions*, (ss 123-141), Palgrave Macmillan, New York 2012.
- İkiz, Sezer Sabriye, *Cehennem Haritaları: Çağdaş İngiliz Edebiyatında Distopik Roman*, Kriter, İstanbul 2016.
- Kumar, Krishan, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, (Çev.: Ali Galip), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2006.

- Matthews, Graham, "Consumerism's Endgame: Violence and Community in J.G. Ballard's Late Fiction." *Journal of Modern Literature*, vol. 36, no. 2, 2013, pp. 122–139. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/10.2979/jmodelite.36.2.122.
- Moylan, Thomas, *Scraps of The Untainted Sky*, Routledge, New York 2000.
- O' Hara, Dan, "Reading Posture and Gesture in Ballard's Novels.", Jeannette Baxter, Rowland Wymer (Ed.), *J. G. Ballard: Visions and Revisions*, (ss. 105-120), Palgrave Macmillan, New York 2012.
- Orr, Leonard, "The Utopian Disasters of J. G. Ballard." *CLA Journal*, vol. 43, no. 4, 2000, pp. 479–493. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/44325010.
- Pinter, David, "Olanaklının Esintisi: Gündelik Ütopyacılık ve Modernist Şehircilikte Sokak", M.D. Gordin, H Tilley, G Prakash (Ed.), *Ütopya Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları*, (ss.175-196), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Roemer, Kenneth M., "Dönüştürülmüş Cennet: On Dokuzuncu Yüzyıl Ütopyaları ve Çeşitleri", *Ütopya Edebiyatı*, (2010), (Çev.: Zeynep Demirsü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Sellars, Simon ve O'hara, Dan, (Editör), "2006: Simon Sellars 'Rattling Other People's'", *Extreme Metaphores Selected Interviews with J. G. Ballard 1967-2008*, Fourth Estate, London 2012, ISBN: 9780007467235.
- Sellars, Simon ve O'hara, Dan, (Editör), "1978: John Savage. J. G. Ballard", *Extreme Metaphores Selected Interviews with J. G. Ballard 1967-2008*, (ss 179- 202) Fourth Estate, London 2012. ISBN: 9780007467235.
- Sellars, Simon ve O'hara, Dan, (Editör), "1974: Carol Orr. How to Face Doomsday without Really Trying", *Extreme Metaphores Selected Interviews with J. G. Ballard 1967-2008*, (ss 101- 127) Fourth Estate, London 2012. ISBN: 9780007467235.
- Stephenson, Gregory, *Out of the Night and Into the Dream a Thematic Study of the Fiction of J. G. Ballard*, Greenwood Press, Newyork 1991.
- Vierra, Fatıma, "Ütopya Kavramı", *Ütopya Edebiyatı*, (2010), (Çev.: Zeynep Demirsü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Wilson, D. Harlan, *J. G. Ballard*, University of Illinois Press, 2017, ISBN: 9780252041433.

Wood, J. Carter, “Going Mad is Their Only Way of Staying Sane ‘: Norbert Elias and Civilized Violence of J. G. Ballard”, Jeannette Baxter, Rowland Wymer (Ed.), *J. G. Ballard: Visions and Revisions*, (ss 198-214), Palgrave Macmillan, New York 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Burcu COŞKUNER
Doğum Yeri ve Tarihi	Aydın- 23.11.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Pamukkale Üniversitesi- Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı- İngiliz Dili ve Edebiyatı
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Hakkari Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu 2012-2016 Milli Eğitim Bakanlığı- Bandırma Mesleki Teknik Anadolu Lisesi 2016-
İletişim	
E-Posta Adresi	burcu_bayrakci@hotmail.com
Tarih	